

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української філології та журналістики
Кафедра мовознавства

ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ
8 КЛАСУ
Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу, групи 411
Спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова та література)
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (Українська мова та
література)
Іванченко Анна Валентинівна

Керівник доктор педагогічних наук,
професор Пентилюк М. І

Рецензент директор Зеленівської ЗОШ І-ІІІ
ст. № 38 Дехканова М. Б.

Херсон, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 1. Діалогічне мовлення як вид мовленнєвої діяльності	
.....	Ошибка! Закладка не определена.
1.1. Діалог як предмет наукового дослідження ...	Ошибка! Закладка не определена.
1.2. Типи діалогічного мовлення.....	8
1.3. Діалогічного мовлення як лінгвістична основа діалогічного мовлення.....	Ошибка! Закладка не определена.0
РОЗДІЛ 2. Теорія і практика формування діалогічного мовлення учнів на уроках української мови в основній школі	Ошибка! Закладка не определена.5
2.1. Аналіз програми і підручників з української мови для учнів 8 класу.....	Ошибка! Закладка не определена.5
2.2. Формування діалогічного мовлення восьмикласників на уроках української мови	Ошибка! Закладка не определена.3
2.3 Комплекс вправ для навчання діалогічного мовлення учнів 8 класів.....	40
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
.....	Ошибка! Закладка не определена.
ДОДАТКИ.....	57
Додаток А	57
Додаток Б	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне розуміння актуальних питань мовної освіти у середніх освітніх закладах та шляхів їх вирішення має призводити до покращення навчання української мови. У будь-якій галузі сьогодні потрібні конкурентоспроможні працівники, які вміють висловлювати думку, вести бесіди, налагоджувати комунікацію. Саме система освіти створює фундамент для того, щоб виховати мовну особистість, яка вільно володіє українською літературною мовою і користується нею для обслуговування своїх комунікативних потреб.

На офіційному рівні створення таких освітніх умов регламентують Конституція України, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти в Україні XXI століття, Концепція 12-річної загальної середньої освіти, Державний стандарт навчання української мови, програми з рідної (української) мови для загальноосвітньої школи.

Значний крок уперед у плануванні формування мовленнєво компетентної особистості спостерігається в чинній шкільній програмі з української мови для 5-9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, що затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804 [9], у якій акцентується увага на аудіюванні прочитаного тексту та оцінюванні діалогічного мовлення. Однак ще є прогалини у процесі методичної реалізації цих вимог, оскільки підручники з української мови містять недостатньо інформації щодо особливостей діалогічного мовлення та відповідних практичних вправ. Зазначені недоліки призводять до низької якості формування комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Важливість діалогічного мовлення для процесу навчання й формування учнів як особистостей обґрунтована у працях психологів (Б. Ананьєв, О. Бодальов, Л. Виготський, А. Волкова, М. Жинін, І.

Зимня, О. Леонт'єв, Б. Ломов, Е. Мелібруда, Л. Петровська та ін.), лінгвістів (Ф. Бацевич, В. Богданов, О. Зарецька, О. Комарова, Т. Космеда, З. Курцева та ін.), лінгводидактиків (С. Дубовик, Н. Іпполітова, Н. Ладиженська, Т. Ладиженська, М. Львов, В. Мещеряков, С. Мунтян, Е. Палихата, В. Підгурська, М. Пентилюк, Н. Подлевська та ін.).

Робота над діалогічним мовленням має бути системною та регулярною. Початки комунікативної компетентності слід закладати ще в середньому шкільному віці, щоб у подальшому правильно розвивати вміння формулювати та висловлювати думку і брати активну участь у процесі комунікації.

Перед учителем української мови стоїть складна задача, щоб школяр навчився правильно добирати мовні засоби в процесі спілкування, використовувати їх за потреби, а також сприймати, осмислювати та відтворювати інформацію. Для розвитку комунікативної компетентності слід одночасно працювати над усіма видами мовленнєвої діяльності. Особливо уважно слід ставитися до процесів говоріння та аудіювання, оскільки ці види робіт за частотою використання на уроці суттєво поступаються письму та читанню, хоча не менш потрібні для розвитку діалогічного мовлення.

Мета дослідження полягає в розробці системи формування українського діалогічного мовлення як основи мовленнєвого спілкування учнів основної школи.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- здійснити аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження;
- вивчити різні шляхи для навчання діалогічного мовлення;
- визначити психолого-лінгвістичні та лінгводидактичні особливості діалогічного мовлення;
- проаналізувати існуючу методичну систему навчання й удосконалення діалогічного мовлення учнів;
- розробити комплекс вправ для оволодіння вмінь і навичок діалогічного мовлення.

Об'єкт дослідження – розвиток діалогічного мовлення учнів 8 класів на уроках української мови.

Предмет дослідження – методика формування діалогічної мови та створення ситуаційних вправ на формування культури діалогічного мовлення в учнів 8 класів.

Методи дослідження. теоретичні: аналіз і синтез наукових ідей (філософської, педагогічної, психологічної та методичної літератури з теми дослідження) у процесі розробки й наукового обґрунтування теоретичних основ навчання діалогічного мовлення; аналіз чинних програм і підручників 8 класу з української мови; узагальнення педагогічного досвіду.

Інформаційною базою роботи є наукові публікації, підручники та інші джерела.

Практичне значення одержаних результатів у виявленні лінгвістичних особливостей, психологічних передумов, дидактичних основ навчання діалогічного мовлення; у здійсненні наукового обґрунтування методів і прийомів навчання діалогічного мовлення учнів 8 класів загальноосвітньої школи; в дослідженні ефективності застосування їх у сучасних умовах навчання української мови.

Апробація результатів дослідження відбулася на засіданні кафедри мовознавства та передзахисті. Результати проведеного дослідження узагальнено у статті «Діалогічне мовлення як основа спілкування».

Структура й обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ВИД МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Діалог як предмет наукового дослідження

Діалог – генетично вихідна й найбільш розвинена форма безпосереднього спілкування, яка своїм корінням сходить до усно-розмовної сфери. Тому в різних словниках, енциклопедіях і довідниках часто діалог визначається як розмова, бесіда двох або декількох співрозмовників [5], [29], [30].

Діалог активно досліджувався та досліджується науковцями у лінгвістичному (Н. Арутюнова, Т. Винокур, Л. Щерба, Л. Якубинський та ін.), психолінгвістичному (І. Горелов, М. Жинкін, Л. Калмикова, С. Лебединский, О. Леонтьєв, К. Седов, Т. Ушакова, С. Цейлін, О.Шахнарович, Н. Юрьєва та ін.), лінгводидактичному (А. Арушанова, А. Богуш, А. Бородич, Н. Гавриш, В. Захарченко, Є. Ісеніна, К. Крутій, Г. Леушина, М. Лісіна, Н. Луцан, В. Любашина, С. Мунтян, М. Пентилюк, Т. Постоян, С. Хаджирадєва, О. Ушакова, Г. Чулкова та ін.) та інших аспектах.

Діалог як спосіб взаємодії, спілкування, духовної єдності та самоствердження особистості досліджували Сократ, Платон, Аристотель. Зокрема, Сократ стверджував, що навчальний процес має будуватися у формі діалогу. Досі не втрачають актуальності висновки давньогрецького філософа про те, що учні не повинні отримувати «готові знання» з вуст учителя. У діалозі Сократ убачав не тільки засіб пізнання істини, а й морального становлення особистості [75].

У словнику лінгвістичних термінів [73] діалогічне мовлення визначається як форма мовлення, за якої відбувається безпосередній обмін висловлюваннями між двома або декількома особами. Умови, в яких відбувається діалогічне мовлення визначає низка особливостей, до яких належать: стислість висловлювання, широке використання немовленнєвих засобів спілкування (міміка, жести), переважна роль інтонації, різноманітність особливих речень неповного складу, вільне від

суворих норм книжного мовлення синтаксичне оформлення висловлювання, домінування простих речень. Одиницею навчання діалогічного мовлення є діалогічна єдність (мікродіалог) – декілька реплік, пов'язаних за змістом і формою. Це визначення підкреслює важливий бік організації діалогу як форми мовлення (наявність адресата, спільна тематика висловлювань, розмовленнєвість).

У лінгвістичному енциклопедичному словнику діалог визначається як бесіда декількох людей з метою запитати про щось і спонукати до відповіді, збудити до будь-якої дії; низка реплік. Кожна окрема репліка учасників діалогу не має завершеного смислу, але всі вони зберуться в „діалогічній єдності”. Повноцінним діалогом є не лише обмін інформацією, а така взаємодія партнерів, за якої вони поважають одне в одному особистість, тобто особистісне спілкування, обмін почуттями, емоціями, пошук взаєморозуміння [29]

У літературознавчому словнику-довіднику зазначається, що діалог – це переговори, контакти між двома країнами, сторонами; конкретне втілення мови, форма мовленнєвого спілкування, сфера вияву мовленнєвої діяльності людини й, нарешті, сама форма існування мови [30].

У мовознавстві (Л. Булаховський, А. Вежбицька, В. Виноградов та ін.) діалог розглядається, з одного боку, як вид мовлення, що характеризується ситуативністю, контекстністю, мимовільністю й малим рівнем організованості, з іншого боку, як функційний різновид мови, що реалізується в процесі безпосереднього спілкування між співрозмовниками й складається з послідовного чергування стимулюючих і реагуючих реплік [9], [10], [11].

При цьому діалогічність є однією з характерологічних ознак усного мовлення, у якій беруть участь два партнери. Як основна формально-організувальна ознака діалогу виступає реплікування (чергування реплік): «регулярний обмін висловлюваннями-репліками» [79].

Найменший структурний елемент діалогічного мовлення, її одиниця визначається в лінгвістичній літературі по-різному. Це може бути *репліка* як ланка в «ланцюзі реплік», як будівельний матеріал діалогу (М. Бахтін, Л. Якубинський). Виокремлюються такі типи реплік у діалогічній

єдності [4], [79]: запитання – відповідь; додавання до першої репліки або пояснення; згода або заперечення; форми мовленнєвого етикету, наприклад, вітання та відгук.

Зі структурно-композиційної сторони виокремлюються відповідні репліки-підхоплення, репліки-повторення та інші. При цьому увага звертається на логіко-сміслові значення репліки й відповідне їй відношення до одного, стимулюючого висловлювання. Репліки (висловлювання) пов'язані між собою змістом і разом складають єдине ціле [47].

Аналіз науково-методичної літератури дозволив виокремити різні теоретичні напрями, різні варіанти аналізу діалогу в культурі, різноманітні способи діяльності в діалозі й механізми реалізації діалогічного спілкування [28].

На основі різноманітних наукових підходів ми сформулювали визначення діалогу як процесу двостороннього спілкування в конкретній ситуації буття, у якій кожен із учасників поперемінно виконує роль мовця й слухача, діалогічного мовлення як форми мовлення, за якої відбувається безпосередній обмін висловлюваннями між двома або декількома особами за умови стислості висловлювання, широкого використання мовленнєвих і немовленнєвих (міміка, жести, інтонація) засобів спілкування.

1.2. Типи діалогічного мовлення

Вчені неодноразово досліджували проблему типізації діалогічного мовлення. Зокрема, Л. Галаєвська у своєму дослідженні розглядає типи діалогів, які передбачені для оволодіння учнями: діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обговорення, діалог-дискусія та зауважує, що навчальний діалог у процесі навчання представлено в основному двома його видами: вчитель - учень і учень - учень у школі [14].

Т. Дикун виокремлює дослідницький, сократівський, риторичний, мотиваційний, критично-рефлексійний, конфліктний, смислотворчий і духовний діалоги. Дослідниця зазначає, що в навчальному діалозі можуть поєднуватися ознаки багатьох видів діалогів, але якщо один із них посяде

провідне місце, то навчальний діалог набуде його форми. Будь-який діалог, як стверджує Т. Дикун, може відбутися лише за умови повного прояву особистісних функцій суб'єкта (критичність, самооцінювання, визначення сенсу речей, побудова власної картини світу, творча самореалізація, ціннісні орієнтації) [20].

В. Слободчиков і Є. Ісаєв класифікують діалоги за функціональним використанням:

- фактичний (обмін мовленнєвими висловлюваннями лише для підтримки розмови);
- інформаційний (обмін різною інформацією);
- дискусійний (зіткнення різних позицій);
- сповідувальний (довірливе спілкування, засноване на взаємсприйнятті партнерів і розділенні ними сенсів і цінностей життя) [21]

За видами діалогічних єдностей виокремлюють такі типи діалогів:

- діалог - одностороннє розпитування (запитання - повідомлення - спонукання);
- діалог - домовленість (повідомлення - спонукання - згода);
- діалог - обмін враженнями (запитання/повідомлення - повідомлення);
- діалог - обговорення (повідомлення - повідомлення) [27].

– Таким чином, навчальний діалог, як найбільш точна та доступна модель спілкування, є тією організаційною формою навчання, яка дозволяє оптимально поєднувати групові, парні й індивідуальні форми на занятті. Використання навчального діалогу сприяє формуванню та покращенню мовленнєвої компетентності у школярів, що дозволяє здійснювати спілкування та взаємодію на уроках української мови. Діалогічне мовлення має двосторонній характер. Спілкуючись, співрозмовник виступає то в ролі мовця, то слухача, який повинен реагувати на репліку партнера. Іншими словами, обмін репліками не може здійснюватися без взаємного розуміння, яке відбувається через аудіювання. Отже, володіння діалогічним мовленням передбачає володіння говорінням та аудіюванням, що вимагає від учасників

спілкування двосторонньої мовленнєвої активності та ініціативності. Виходячи з цього, учням необхідно розвивати вміння ініціативно розпочинати діалог, реагувати на репліки співрозмовника і спонукати його до продовження розмови.

1.3. Діалогічне мовлення як лінгвістична основа діалогічного мовлення

Антропоцентризм та функціоналізм сучасних лінгвістичних досліджень зумовлюють посилений інтерес до всебічного вивчення діалогічного мовлення, що було розпочато М. Бахтіним, який у своїх працях розкрив універсальний діалогічний характер людського мовлення; з цим фундаментальним відкриттям пов'язана його теорія мовленнєвих жанрів. Дослідник стверджував: «Жодне висловлювання не може бути ані першим, ні останнім, воно є лише ланкою у ланцюжку і поза цим ланцюжком не може бути вивченим» [5].

Мовлення – це процес вираження думки засобами мови. Ф. де Соссюр характеризував мовлення як «комбінації, за допомогою яких суб'єкт, що говорить, користується мовним кодексом з метою вираження своєї особистої думки» [18].

У сфері мовлення провідною функцією є комунікативна. У мовленнєвій діяльності вона реалізується в одному з трьох можливих варіантів:

- 1) індивідуально-регулятивна функція (функція впливу);
- 2) колективно-регулятивна функція (радіо, газета, ораторське мовлення) – реалізується в умовах «масової комунікації», немає зворотного зв'язку;
- 3) саморегулятивна функція (під час планування власної поведінки) [39].

У науково-педагогічній літературі [11;15] розрізняються три типи мовлення за характером взаємодії учасників спілкування: діалог, полілог та монолог.

Визначенню поняття «діалогічне мовлення» в методичній літературі приділяється багато уваги. У лінгвістичній літературі

діалогічне мовлення трактується як особливий вид мовленнєвої діяльності, що характеризується ситуативністю, наявністю двох або більше комунікантів, швидкістю і безпосередністю процесу відображення явищ та ситуацій об'єктивного світу, активністю мовців щодо вираження свого індивідуального ставлення до фактів, великою кількістю емоційних реакцій, персональною спрямованістю [31].

А. Мирошніченко [34, с.10] розглядає діалогічне мовлення як процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування.

У науці існує значна кількість точок зору щодо питання про класифікацію діалогічного мовлення (праці Н. Арутюнової, А. Балаяна, Ю. Рождественського, А. Соловйової та ін.) [69]. Діалогічний дискурс класифікують на основі цілого ряду характеристик: соціолінгвістичних, психолінгвістичних, комунікативно-прагматичних, тематичних тощо.

В українській мові дослідники види діалогів виділяють з урахуванням специфіки психологічної взаємодії партнерів: діалог-суперечка, діалог-пояснення, діалог-сварка, діалог-унісон. До вказаних типів часто додають такі різновиди діалогів, як діалог-спілкування, діалог-обговорення, діалог-бесіда [8; 14].

Поділ діалогів здійснюється відповідно до їх функціональної спрямованості на диктальні (інформативні) та модальні (полемічні та унісонні) [7].

Згідно з основними комунікативними цілями спілкування розрізняються такі типи діалогів:

1) інформативний («запитання-відповідь»); 2) прескриптивний діалог («прохання-обіцянка / відмова»); 3) обмін думками з метою прийняття рішення; 4) діалог, мета якого полягає в установленні або врегулюванні міжособистісних відносин; 5) світський жанр (емоційний, артистичний, інтелектуальний) [8].

Залежно від інтенцій комунікантів, їх особистих рис та плану ситуації виділяються такі різновиди діалогів: 1) кооперативний (учасники діалогу співпрацюють для досягнення спільної мети); 2) некооперативний; 3) авторитарний; 4) підлеглий; 5) динамічний (сюжетний) та статичний; 6) моноцентричний (думка партнера не

враховується) та біполіцентричний (партнери прислуховуються до думок один одного); 7) новаційний (в результаті якого виявляються нові знання, факти) та традиційний [14].

Ю. Рождественський у роботі «Теорія риторики» пропонує розгалужену класифікацію діалогів за ступенем інтенсивності розгортання, за метою, за співвідношенням реплік та за предметами обговорення [69].

Т. Колокольцева здійснила спробу такої типології, яка відображає різні сторони організації діалогу: 1) відповідно до особливостей створення (первинні та вторинні); 2) за формою реалізації (усні та письмові); 3) за видом комунікації (особисті та публічні); 4) із урахуванням офіційності (офіційні та неофіційні); 5) за цілеспрямованістю (одноцільові та багатоцільові); 6) за обговорюваною тематикою (монотематичні, політематичні) [22, с. 28-29].

Дослідження діалогічного мовлення в лінгвістиці проводиться на різних рівнях – від загальнотеоретичного аналізу сутнісних закономірностей його розвитку до розгляду конкретних форм та прийомів, важливих в аспекті вирішення прикладних завдань – визначення стратегії ведення діалогу та управління процесом соціальної інтеракції.

Аналіз наукових джерел дозволив нам виділити найхарактерніші особливості діалогічного мовлення, а саме: наявність співрозмовників; швидкий обмін репліками майже без попереднього обмірковування; смислова взаємозалежність реплік; ситуативна залежність реплік; лаконічність, чіткість реплік; широке використання «відпрацьованих» у мовленні засобів – штампів; слухове сприйняття учасників діалогу: важливість інтонації, тембру, тональності тощо, які можуть впливати на семантику слів, змінювати її або навіть повністю нейтралізувати; зорове сприйняття учасників діалогу (особлива роль міміки, жестів та інших паралінгвістичних засобів) [56].

Оскільки діалоги охоплюють найбільш уживані ситуації щоденного життя, рекомендовано заучувати їх напам'ять, розігрувати в рольових іграх, використовувати в класній і позакласній роботі. Вся система діалогів, всі його види та типи сприяють активному розвитку навичок

усного мовлення, привчають учнів творчо використовувати лексичний матеріал як в монологічному так і в діалогічному мовленні, що сприяє реалізації принципу комунікативності.

На уроках використовуються створені (або штучні) комунікативні ситуації. Вони подаються авторами у шкільних підручниках та безпосередньо вчителями, проте потребують певної деталізації зовнішніх обставин та умов, в яких відбувається діалогічне мовлення, визначення ролей, в яких комуніканти виступатимуть, стосунків між ними тощо. Іншою визначальною рисою діалогічного мовлення є його спонтанність. Його не можна спланувати заздалегідь оскільки все залежить від мовленнєвої поведінки партнерів спілкування.

Основною метою вчителя є навчити дітей: починати розмову, використовуючи ініціативну репліку; правильно і швидко реагувати на ініціативну репліку співрозмовника; підтримувати бесіду, тобто використовувати не лише суто реактивні, але й реактивно-ініціативні репліки з метою продовження бесіди.

Отже, для того, щоб сформувати загальне вміння вести діалог слід розвивати такі спеціальні вміння: уміння починати діалог, вживаючи відповідну ініціативну репліку (повідомлення, спонукання, запитання); уміння швидко реагувати на репліку співрозмовника, використовуючи репліки, що мають різні комунікативні функції; уміння підтримувати розмову, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку; уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання, виражаючи свою зацікавленість за допомогою реплік оцінювального характеру; уміння продукувати діалогічні єдності різних видів; уміння продукувати діалоги різних функціональних типів на основі запропонованих навчальних комунікативних ситуацій; уміння у разі необхідності ввічливо перервати розмову і звернутись за допомогою [31]

Підводячи підсумки, слід наголосити, що формування комунікативної компетенції учнів не є питанням одного дня. Вся діяльність на уроках повинна бути спрямована на учнів, на заохочення їх до спілкування та висловлювання. Це є можливим лише тоді, коли

ситуації реального повсякденного буття з різних сфер нашого життя беруться за модель та основу типових ситуації для обговорення на уроках в навчальному процесі.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

2.1. Аналіз програми і підручників з української мови для учнів 8 класу

Знайомство школярів з діалогічним мовленням розпочинається у п'ятому класі. Учитель повинен дати учням поняття про монологічне й діалогічне мовлення, ознайомити з основними правилами спілкування, формувати вміння складати й розігрувати діалоги відповідно до запропонованих ситуацій із дотриманням правил спілкування, вміння підтримувати діалог на певну тему, правильно інтонувати репліки діалогу; виховувати чемність, толерантність, поважливе ставлення до співрозмовників; розвивати мислення й мовлення, зокрема діалогічне; уточнювати та збагачувати словниковий запас учнів, удосконалювати граматичний лад їхнього мовлення.

Більш поглиблено тему діалогів учні вивчають у 8 класах, що здійснюється за розвантаженими (із змінами) навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів, які розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України [71].

Зміст навчальних програм визначає системне та систематичне застосування компетентнісного підходу, що збігається зі стратегією розвитку освіти відповідно до реформ Нової української школи (2016).

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика 8 клас кількість годин

ПРОГРАМА(2005 р.)	НОВА ПРОГРАМА
Мовленнєва змістова лінія (16 год.)	Мовленнєва змістова лінія (16 год.)
Мовна змістова лінія (52 год.) 1. Вступ (1 год.)	Мовна змістова лінія (52 год.) 1. Вступ (1 год.)
2. Повторення та узагальнення вивченого (2 год.)	2. Повторення вивченого в 7-му класі (2 год.)
3. Синтаксис. Пунктуація. Словосполучення і речення (4 год.)	3. Синтаксис. Пунктуація. Елементи стилістики (4 год.)
4. Просте речення. Двоскладні речення. Головні і другорядні члени речення (8 годин)	4. Просте речення. Двоскладні речення. Головні і другорядні члени речення (10 годин)

5. Односкладні речення (6 год.)	5. Односкладні речення (6 год.)
6. Неповні речення (2 год.)	6. Неповні речення (2 год.)
7. Речення з однорідними членами (5 год.)	7. Речення з однорідними членами (6 год.)
8. Речення із звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями) (6 год.)	8. Речення із звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями) (5 год.)
9. Речення з відокремленими членами (10 год.)	9. Речення з відокремленими членами (11 год.)
10. Пряма і непряма мова. Діалог (7 год.)	10. Пряма і непряма мова (3 год.)
11. Повторення в кінці року (1 год.)	11. Повторення та узагальнення вивченого у восьмому класі (2 год.)

Подана у програмі кількість годин є приблизною, що дозволяє вчителю на власний розсуд і відповідно до дидактичних цілей корегувати кількість годин і їх призначення. Так само є можливість самостійно змінювати послідовність тем, якщо виникає необхідність.

Діалог у програмі з української мови для 8 класу представлений мовленнєвою змістовою лінією, де йдеться про діалогічне мовлення як одна із форм створення власних висловлювань. Учневі пропонується складання діалогів на основі радіо- чи телепередач, дібраних запитань за текстом як обмін думками, участь в обговоренні різних життєвих ситуацій на основі власного досвіду. Використання дискусій та рольових ігор на уроках української мови – один із напрямів опрацювання діалогів та розвитку діалогічного мовлення. Восьмикласники мають набути комунікативної компетентності в процесі роботи над діалогами (полілогами), використовувачи вправи з підручника і запропоновані вчителем.

Теоретичні відомості про діалог вивчаються в 5 класі (первинне ознайомлення) і в 9 класі. Однак у 6-8 класах учитель практично знайомить учнів з різними типами діалогів (див. п. 1.2) і використовує завдання і вправи упродовж усього навчального року. Позитивно, що підручники для 8 класу містять подібний матеріал, що полегшує роботу вчителя і сприяє формуванню в учнів діалогічного мовлення.

Найбільше реалізується методика навчання діалогів, зокрема у 8 класі у підручниках. Активно використовуються у школах підручники:

1. Українська мова підручник для 8 класу ЗНЗ. І. Ющук. Навчальна книга – Богдан

2. Українська мова підручник для 8 класу ЗНЗ М. Пентилюк, С. Омельчук, І. Гайдаєнко, А. Ляшкевич ТОВ «Видавництво «Ранок»
3. Українська мова підручник для 8 класу ЗНЗ. О. Глазова ТОВ «Фоліо»
4. Українська мова підручник для 8 класу ЗНЗ. С. Караман, О. Горошкіна, О. Караман, Л. Попова ТОВ «Літера ЛТД» та ін.

Зміст та оформлення наведено узагальнений аналіз підручників відповідає науково-теоретичним і методичним вимогам до видань такого типу. Уся інформація та система вправ, подані авторами, збігаються з чинною програмою для учнів середніх класів.

Важливо, що підручники містять не лише фактаж, а й проблемні завдання, що мотивують до пошуку, дослідження, самостійного креативного мислення, а також диференційні вправи, які дозволяють вчителю застосовувати індивідуальний підхід відповідно до рівня знань учнів.

Дібраний матеріал створює умови для розвитку як усного, так і писемного мовлення, а різноманітні завдання забезпечують роботу над логікою, творчістю і, звичайно, допомагають учителю досягти поставленої триєдиної мети.

Автори вище наведених підручників змогли дібрати оригінальні завдання різної складності, що відповідають чинним вимогам шкільної програми. Їх розташування є доцільним, оскільки відбувається поступове збільшення рівня складності. До того ж кожна вправа супроводжується чіткою та детальною інструкцією виконання.

Графічне оформлення теж прийнятне: шрифт читабельний, відповідає віковим особливостям учнів. Підручник містить якісний папір і оздоблений доцільними елементами.

Пріоритетним завданням шкільної освіти є розвиток у школярів молодших класів вміння обмірковувати будь-які мовні явища, розумітися на ключових поняттях з фонетики, графіки, лексики, словотворення, морфології та синтаксису.

Раніше функції підручника були обмеженішими і стосувалися лише інформування та відтворення інформації. Цього вистачало для того, щоб учитель-словесник трансліював знання, у той час учень їх отримував і усвідомлював. Натепер мета шкільного підручника дещо інша: головною задачею є формування єдиної команди вчителя та учня, які співпрацюють, спільно шукають відповіді на питання, моделюють ситуації, разом беруть участь у творчому процесі.

Розглянемо новий підручник «Українська мова» для 8-го класу (автори – Новосьолова В. І. й Бондаренко Н. В.) рекомендовано Міністерством освіти і науки України для використання в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл [77]. Цей підручник побудовано дещо за іншим принципом, якщо проводити паралелі з чинними підручниками для 8-го класу. Його сильний бік у тому, що зміст забезпечує формування як ключових, так предметної компетентностей.

Автори підручника вдало поєднують мотиваційний, когнітивний, поведінковий та оцінно-рефлексійний фактори для успішного формування комунікативної компетентності у здобувачів освіти. Це важливо з огляду на те, що у новій програмі з української мови [19] послідовніше впроваджується комунікативно-діяльнісний принцип навчання мови, який передбачає, зокрема, широке застосування інтерактивних методів навчання, оптимальне поєднання фронтальної, групової та індивідуальної форм організації навчального процесу.

Учень повинен бути активним співрозмовником, підтримувати або ініціювати бесіду, бути готовим висловитись з будь-якої теми і відреагувати на репліки іншого учасника процесу комунікації. На думку авторів програми, слід цілеспрямовано формувати такі вміння:

- а) добирати основну інформацію в процесі читання;
- б) формулювати власну думку з певної проблеми;
- в) обстоювати, аргументувати власні погляди;
- г) ставити проблемні запитання;
- г) володіти технікою уточнювальних запитань, доповнень;
- д) швидко переходити з теми на тему;
- е) дотримуватися норм українського мовленнєвого етикету тощо [66, с. 31].

Відзначимо користь у тому, що більше часу та зусиль у процесі навчання української мови приділяють говорінню. На уроках різних типів відпрацьовують і монологічне, і діалогічне мовлення. З цією метою навіть відводять окремі уроки:

1. Стислий «переказ тексту художнього стилю» .
2. «Усний твір».
3. «Інтерв'ю в публіцистичному стилі».

Важливо, що в підручнику для 8-го класу подано матеріал із синтаксису словосполучення і простого речення. Розуміння учнем складових конструкцій тексту допоможе йому грамотно, логічно та послідовно будувати своє висловлювання під час діалогічного мовлення. Це є базисом для спілкування.

Вивчення синтаксису відбувається поетапно:

- усвідомлення поняттєвого апарату і лінгвістичної суті синтаксичної одиниці;
- з'ясування комунікативної функції синтаксем у тексті;
- побудова синтаксичних конструкцій для реалізації комунікативних актів;
- створення власних висловлювань відповідно до поставлених завдань.

За допомогою підручника учень набуватиме практики виражати свої почуття і впливати на почуття інших під час ведення діалогу. Загальновідомо, що відповідно до мети й ситуації спілкування мовець повинен миттєво вибрати потрібний мовний засіб. Це вміння формується поступово [44]. Автори врахували потребу у формуванні навичок емоційно-ціннісного ставлення у роботі над текстом. Учні повинні мати свою думку про прочитане чи почуте, реагувати на отримані відомості.

Усвідомити ціль кожного уроку й засвоїти мовні факти допоможуть поставлені на початку параграфів запитання, як наприклад:

1. Яка мета уроку? Яким повинен бути результат вивчення розділу? Складіть план повторення й узагальнення вивченого в попередніх класах. Пунктами можуть бути: «Я прагну більше дізнатися про...», «Планую

повторити... й засвоїти..., тому що...», «Хочу уточнити й закріпити...», «...точніше визначити поняття..., знати всі його функції» тощо.

2. З якою метою ми вивчаємо діалогічне мовлення? Яку роль воно виконує в нашому мовленні? Відповісти на ці запитання допоможе виконання запропонованих на сьогоднішньому уроці завдань.

3. У яких ситуаціях ми вдаємося до вживання діалогу? Сформулюйте важливість теми уроку. Поставте для себе мету уроку й досягніть її – так ви зможете орієнтувати себе на успіх. Поміркуймо разом: наскільки це важливо?

4. Що ви очікуєте від сьогоднішнього уроку? Чи досконале ваше володіння усного чи письмового мовлення?

5. Об'єднайтеся в три групи. Пригадайте, що вам відомо про діалогічне мовлення з попередніх класів. Доберіть і запишіть якомога більше запитань, аби виявити, що і наскільки добре кожен із вас засвоїв і запам'ятав.

6. Поміркуйте над наведеними словами: «Це – ваш дім! І хай ніхто чужий не розповідає, як тут жити. Бо ми самі його витворили. Своїми руками. Своїми серцями. Це зафіксовано в нашому традиційному мистецтві й народній культурі. Тож, якщо хочете бути щасливими, живіть у себе вдома!» Дізнайтеся про автора вислову – Івана Гончара.

Пропонуємо три групи вправ навчання діалогічного мовлення:

1. рецептивно-репродуктивні (засвоєння готових мовленнєвих одиниць, характерних для говоріння в діалогічній формі, формули етикету, прослуховування діалогів тощо);
2. умовно-мовленнєві (удосконалення навичок оволодіння діалогічними єдностями, розвиток умінь складати мікродіалоти.);
3. рецептивно-продуктивні (уміння складати і вести власні діалоги).

Розглянемо приклади вправ першої групи — рецептивно-репродуктивні. Вони можуть бути імітаційні, підстановчі, трансформаційні, запитання-відповіді, вправи на обмін репліками. Усі вправи цієї групи, як правило, виконуються у таких режимах: «учитель-учень», «учень-учитель», «учень-учень».

Вправа 1. Учитель: Я — бібліотекар. Захоплююсь різними жанрами художньої літератури. Завдання учневі: Ви — зразковий читач. Скажіть, що захоплюєтеся тими самими жанрами, що і я. Пропонована вправа — імітаційна і призначена для засвоєння діалогічної єдності «повідомлення-повідомлення». Крім того, тут використовується рольова гра: вчитель виступає у ролі бібліотекаря, а учень — читача. Потім можна обмінятися ролями і у третьому варіанті обидві ролі можуть виконувати учні.

Вправа 2. Завдання учневі: Ви — бібліотекар. Скажіть, яка ваша улюблена бібліотека. Учитель: Я — зразковий читач. Я назву ту бібліотеку, якій надаю перевагу. Ця вправа — підстановча і спрямована на засвоєння діалогу «повідомлення-повідомлення». Учні пропонується картка з переліком усіх бібліотек міста.

Вправа 3. Завдання: зверніться один до одного і скажіть, якими жанрами художньої літератури ви захоплюєтесь. Вправа може виконуватися у парах. Вона спрямована на оволодіння репліками з 2-3 фраз. Наприклад, учитель пропонує учням сказати, який жанр художньої літератури їм подобається і якій бібліотеці вони надають перевагу.

Вправа 4 на засвоєння діалогічної єдності «повідомлення-запитання». Завдання першому партнерові: *Ви — літературний критик. Скажіть репортеру, який твір ви прочитали. Дайте відповіді на запитання репортера.* Завдання другому партнерові: *Ви — репортер. Спитайте думку критика про прочитаний твір.*

Вправи першої групи повинні виконуватися на всіх етапах навчання. Завдання можуть змінюватися залежно від рівня підготовки кожного класу. Важливо пам'ятати, що комунікативне завдання має бути чітко сформульоване для кожного партнера.

Розглянемо вправи другої групи, спрямовані на розвиток умінь складати мікродіалоги і паралельно вдосконалювати навички оволодіння діалогічними єдностями. Вправи цієї групи належать до умовно-мовленнєвих. Для виконання вправ II групи необхідно створити навчально-мовленнєві ситуації і розподілити ролі. Спочатку учням пропонується прослухати мікродіалог-зразок, потім скласти схему до нього. *Наприклад: Завдання першому партнеру: Ви — турист з Америки,*

великий прихильник театру. Обміняйтеся враженнями від спектаклю, який переглянули з вашим другом з Херсону. Завдання другому партнерові: Ви — мешканець Херсона. Висловіть свої думки з приводу переглянутого спектаклю.

Після прослуховування мікродіалогу-зразка учні повторюють за вчителем, користуючись складеною схемою. Наступним етапом роботи з діалогом-зразком є повторне прослуховування його і відтворення у парах «учитель-учень», «учень-учень». Далі школярі складають власні мікродіалоги з опорою на схему. Зорова опора у вигляді схеми надає учням більшої самостійності. У роботі над мікродіалогом можна скористатися і невербальними опорами, які також можна комбінувати з вербальними. На заключному етапі роботи учні самостійно складають мікродіалоги без опори.

Мета третьої групи вправ — навчити школярів складати і вести діалоги за навчально-мовленнєвими ситуаціями. Вправи цієї групи рецептивно-продуктивні і мають самостійний характер. Учитель пропонує дітям навчально-мовленнєві ситуації, ступінь розгорнутості кожного з компонентів поступово змінюється — зменшується — залежно від набутих учнями діалогічних умінь і навичок. Наведемо приклади вправ III групи.

Вправа 1. Завдання першому партнеру: Ви — учень американського коледжу, любите театр. Обміняйтеся враженнями від спектаклю з вашим українським другом. Завдання другому партнерові: Ви — мешканець Херсона. Ваш американський друг ділиться з вами своїми враженнями від спектаклю. Розпитайте його і підтримайте бесіду.

Бажано, щоб на цьому етапі, як і на попередніх, учням було запропоновано зразок виконання вправи. Для цього вчитель описує навчально-мовленнєву ситуацію і створює діалог з одним із учнів. Потім на основі другої ситуації учні будують діалоги в парах. Завдання може бути на картках для кожного партнера окремо. Цей метод надасть діалогові природного характеру.

Вправа 2. Завдання першому партнерові: Ви — журналіст. Берете інтерв'ю у відомої популярної актриси сезону. Завдання другому

партнерові: Ви — відома популярна актриса сезону. Дайте відповіді на запитання журналіста. Тип очікуваного діалогу-розпитування.

Створення діалогів неможливе без попередньої роботи над засвоєнням діалогічної єдності та мікродіалогів. Учителю необхідно враховувати функціональний тип діалогу, його обсяг та зміст відповідно до вимог програми певного класу.

Необхідно орієнтуватися на кінцеву мету та її проміжні цілі на кожному етапі навчання, а також на те, які комунікативні вміння і навички мають бути сформовані в учнів.

Запропоновану методику навчання діалогічного мовлення можна застосовувати у початкових та середніх класах. Основним завданням кожного наступного етапу є вдосконалення діалогічних умінь, набутих у попередніх класах.

Навчання діалогічного мовлення передбачає аналіз та оцінку рівня практичного володіння школярами діалогічним мовленням. Основними показниками його можна назвати відповідність висловлювання мовленнєвій ситуації, зверненість мовлення, наявність у репліках учнів специфічних для діалогу мовних одиниць та мовленнєвих засобів, мовленнєва активність та ініціативність партнерів. Ураховується також правильність висловлювань, кількість фраз та темп мовлення під час спілкування.

Таким чином, запропонована система вправ сприятиме формуванню комунікативних умінь і навичок учнів середньої школи і готуватиме їх до користування діалогічним мовленням у будь-яких життєвих ситуаціях.

Під час дослідження проаналізовано наявність завдань і вправ, метою яких є розвиток діалогічного мовлення табл. 2.3.

**Аналіз наявності завдань і вправ із розвитку мовлення у підручнику з «Української мови»
для 8-го класу (автори – Новосьолова В. І. й Бондаренко Н. В.)**

Розділ	Тема	Завдання і вправи з розвитку мовлення	Завдання і вправ з розвитку діалогічного мовлення	Завдання і вправи, на основі яких можна змодельовати ситуації з розвитку діалогічного мовлення	Типи діалогу
ВСТУП	Мова – найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу	Стор 7 вправа 3(I)	Стор 6 вправа 5 вправа 6 вправа 7	Стор 8 вправа 8 Тема дискусії з кореспондентом молодіжної радіопрограми на тему «Що є ознакою культурної людини»	діалог – обговорення діалог - обмін враженнями
		Стор 8 вправа 4 (I, II)	Стор 8 вправа 4.1	Стор 9 вправа 6.1 Складіть і розіграйте в парі з сусідом по парті діалог тема: «Справжня людина – приклад наполегливої праці»	діалог - обмін враженнями
				Стор 11 вправа 10 Складіть і розіграйте в парі з сусідом по парті діалог з порушеної проблеми.	діалог-бесіда
ПОВТОРЕННЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО 7 КЛАС	Лексикологія	Стор 13 вправа 13 (III)			
	Фразеологія	Стор 17 вправа 23	Стор 16 вправа 21	Стор 19 вправа 31(II) Виступ у радіопрограми на тему «Освічена людина – хто вона?»	діалог-бесіда
	Основні правила правопису	Стор 19 вправа 31		Стор 23 вправа 42 Складіть і розіграйте діалог «відмова приятелевію»	діалог-пояснення

	Повідомлення на тему про мову	Стор 25 вправа 49(II)	Стор 25 вправа 49(I) Стор 28 вправа 54(I,II)	Стор 27 вправа 53 Проведіть блиц-турнір, даючи відповіді на запитання	
СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦІЯ	Синтаксис і пунктуація			Стор 36 вправа 73 (I,II) Розіграйте два варіанти діалогів	діалог- пояснення діалог- обговорення
	Опис місцевості. Стислий переказ тексту з описом місцевості	Стор 37 вправа 77	Стор 37 вправа 77		
СЛОВОСПОЛУЧЕН НЯ Й РЕЧЕННЯ	Словосполучення, його будова		Стор 41 вправа 81 Стор 42 вправа 83	Стор 41 вправа 81 (II) Групова робота. Типова ситуація: невимушена бесіда з незнайомою людиною. Співрозмовник задав тему розмови – «...у кожного є місце, де він – як удома».	діалог- обговорення діалог- спілкування
	Види зв'язку в словосполученні	Стор 46 вправа 91	Стор 51 вправа 106	Стор 51 вправа 106 (II) Проект «Мальовнича карта України. Подорожуй і пізнавай!»	
	Види словосполучень за способами вираження головного слова	Стор 52 вправа 107			
	Твір-опис місцевості на основі власних спостережень	Стор 57 вправа 116 Стор 58 вправа 118		Стор 60 вправа 125 (II) Тренінг-навчання «Від чистої душі до чистої води».	діалог- спілкування діалог- суперечка
	Речення прості й складні (повторення), двоскладні й односкладні	Стор 59 вправа 122			
ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ. ДВОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ГОЛОВНІ Й ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ	Підмет і присудок	Стор 61 вправа 126			
	Узгодження головних членів речення	Стор 65 вправа 135	Стор 68 вправа 145	Стор 68 вправа 140 Придумайте початок розмови з незнайомою людиною і продовжить діалог	діалог- спілкування

	Тематичні виписки як засіб засвоєння почутого і прочитаного	Стор 61 вправа 147	Стор 71 вправа 151 Стор 76 вправа 161		
	Складений іменний присудок	Стор 79 вправа 170			
	Складений дієслівний присудок		Стор 77 вправа 167 Стор 80 вправа 170 Стор 80 вправа 173		
	Тире між підметом і присудком	Стор 69 вправа 175	Стор 82 вправа 178	Стор 86 вправа 185 Згрупуйтеся по троє і розіграйте полілог, аргументовано доводячи кожен свою правоту.	
	Читання мовчки тексту наукового стилю				
	Означення. Прикладка як різновид означення			Стор 97 вправа 205 Ви з подругою (другом) у крамниці. Вона (він) сумнівається, купувати чи ні нову річ (прикрасу, аксесуар, предмет одягу, взуття тощо), і просить у вас поради.	діалог-суперечка, діалог-пояснення, діалог-сварка
	Обставина. Порівняльний зворот	Стор 102 вправа 213	Стор 105 вправа 216 Стор 104 вправа 214		
	Докладний переказ тексту з описом пам'ятки історії і культури	Стор 110 вправа 226		Стор 112 вправа 228 Розіграйте діалог між уявним киянином та гостем	діалог-інформаційний
ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ	Односкладні речення з головним членом-присудком.		Стор 115 вправа 235	Стор 115 вправа 234 Розіграйте полілог. Спробуйте переконати батьків	діалог-обговорення

	Означено-особові речення				
	Неозначено-особові речення		Стор 140 вправа 287	Стор 120 вправа 246 Згрупувавшись по четверо, продовжіть і закінchte спір за одним із запропонованих початків.	
	Твір-опис пам'ятки історії і культури	Стор 143 вправа 292		Стор 123 вправа 251(II) Ви – група фахівців, якій доручено скласти опис Одеського оперного театру для путівника по Одесі	
	Узагальнено-особові речення		Стор 126 вправа 257		
	Безособові речення		Стор 134 вправа 271 Стор 135 вправа 276		
	Конспектування				
	Односкладні речення з головним членом – підметом.				
	Називні речення		Стор 149 вправа 305		
	Неповні речення		Стор 147 вправа 301 Стор 149 вправа 305 Стор 150 вправа 311		
ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ	Однорідні члени речення (зі сполучниковим, безсполучниковим і змішаним зв'язком).			Стор 162 вправа 327 (III) Складіть і розіграйте діалог із сусідом по партії. уявіть, що ви стали свідком події	діалог-інформаційний
	Поширені й непоширені однорідні члени речення				
	Однорідні й неоднорідні означення		Стор 172 вправа 345(II)		

	Кома між однорідними членами речення				
	Двокрапка і тире при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами			Стор 175 вправа 353 (III) Поділіться з сусідом по парті своїми враженнями й міркуваннями. Уявіть, що ви йдете старовинним центром Риму. Складіть і озвучте діалог	діалог-спілкування, діалог-обговорення, діалог-бесіда
	Протокол. Витяг із протоколу				
РЕЧЕННЯ ЗІ ЗВЕРТАННЯМИ	Звертання непоширені й поширені. Риторичне звертання.		Стор 182 вправа 364		
РЕЧЕННЯ ЗІ ВСТАВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ	Речення зі вставними словами, словосполученнями, реченнями	Стор 188 вправа 377	Стор 185 вправа 372	Стор 175 вправа 381 (II) Типова ситуація: невимушена бесіда з незнайомою людиною	
	Групи вставних слів і словосполучень за значенням			.	діалог-спілкування
	Розділові знаки при вставних словах, словосполученнях, реченнях	Стор 218 вправа 428			
	Аудіювання тексту художнього стилю (тест)				
РЕЧЕННЯ З ВІДОКРЕМЛЕНИМИ ЧЛЕНАМИ	Відокремлені члени речення				
	Відокремлені означення				
	Відокремлені прикладки		Стор 220 вправа 435		
	Відокремлені означення і прикладки				
	Інтерв'ю		Стор 236 вправа 464,		

			466, 469, 470		
	Відокремлені обставини		Стор 244 вправа 484		
	Відокремлені додатки		Стор 249 вправа 491		
	Уживання відокремлених членів речення в мовленні				
	Відокремлені уточнювальні члени речення		Стор 259 вправа 506		
	Розділові знаки при відокремлених і уточнювальних членах речення		Стор 269 вправа 523		
	Відокремлені та уточнювальні члени речення		Стор 281 вправа 549	Стор 278 вправа 541 Об'єднайтеся в групи. Підготуйте й проведіть бліц-опитування з теми «Просте ускладнене речення»	діалог-обговорення

Проаналізувавши підручник з «Української мови» для 8-го класу (автори – Новосьолова В. І. й Бондаренко Н. В.) [44] щодо завдань і вправ із розвитку мовлення, ми переконалися, що завдання різноманітні.

Запропоновано завдання, розраховані на спільну діяльність в парах і групах, пошук необхідної інформації із залученням різних ресурсів, завдання для організації дискусій, проектної та дослідницької діяльності, наприклад:

- у вправі 397 заплановано роботу в групах: Об'єднайтеся в групи, кожна з груп за 5-6 хвилин має скласти захопливу життєву історію з використанням вставних слів, що виражають задані емоції й почуття. Записані історії зачитайте й обговоріть усім класом. Упевненість, толерантність, задоволення, радість, захват, наснага;

- вправа 379 спрямована на формування особливостей мовленнєвої поведінки й спілкування: Складіть і запишіть речення зі звертанням, дотримуючись етикетних норм. 1. Поцікавтеся справами та здоров'ям дідуся. 2. Попросіть учителя повторити домашнє завдання. 3. Вибачтеся у транспорті перед незнайомою людиною. 4. Вибачтеся перед другом за запізнення. 5. Зверніться до однокласників з пропозицією поїхати на екскурсію.

- завдання вправ 5, 13, 433. 42 виробляють уміння ведення дискусії, подолання конфліктів у спілкуванні: Уявіть ситуацію: ви є учасником майбутньої дискусії з кореспондентом молодіжної радіопроеграми на тему «Що є ознакою культурної людини».

Під час підготовки дискусійного виступу як один із аргументів можна скористатися такими роздумами восьмикласника. Які з наведених аргументів вам імпонують? (вправа 5);

- Прочитайте ще раз текст, даючи критичну оцінку позиції автора й проговоріть вголос обґрунтовану переконливими аргументами власну позицію щодо змісту тексту. Коротко сформулюйте суть дискусії (вправа 13);

- Чи часто ви переживали негативні почуття? Уявіть собі, що берете участь у дискусії на тему «Чи завжди треба стримувати негативні

емоції?» Намагайтеся переконати своїх друзів у правильності своїх міркувань. Скористайтеся для цього формою роздуму з переконливими аргументами, доказами. Наведіть приклад із вашого життєвого досвіду. Згадайте слова, що передають риси характеру толерантної, вихованої, стриманої людини (вправа 433).

– Уявіть ситуацію: до вас запрошуються в гості приятель, а ви сьогодні запланували зустріч з іншою людиною. Як ви коректно відмовите приятелю? Складіть діалог (вправа 42).

– вправа 106. II. передбачає роботу над проектом: Уявіть, що ви започатковуєте проект «Мальовнича карта України. Подорожуй і пізнавай» який надає змогу представити інформацію для туристів про різноманітність національного життя, історію, культурну самобутність і визначні місця України. Реалізуйте свої ідеї, підготуйте до захисту власний проект. Ви можете організувати роботу за такими пунктами: 1. Зібрати й систематизувати матеріал. 2. Запропонувати свій варіант карти. 3. Обрати форму презентації й представити проект. 4. Організувати обговорення проекту.

Важливо формувати в учнів навички самостійного використання різноманітних Інтернет-ресурсів, які нині є легкодоступними кожному. Головне – навчити учнів відрізняти авторитетні джерела інформації від неякісних, наприклад: Уявіть, що ви приїхали з екскурсії в замок Паланок. Складіть й запишіть діалог обговорення про екскурсію. У пригоді вам буде корисною така інформація. Компанія Google запустила оновлення сервісу Google Street View. «Перегляд вулиць» доступний не тільки для найбільших міст країни, але і в більш ніж 300 великих і маленьких населених пунктах України. Користувачі з усього світу тепер зможуть зробити віртуальну прогулянку українськими містами за допомогою 360°-панорамних знімків вулиць і визначних пам'яток [44].

Відкрийте для себе невідому Україну, здійснивши віртуальну подорож містами з багатою історією. Наприклад, сплануйте поїздку вихідного дня, заздалегідь продумавши маршрут. Хочете насолодитися світломузичним шоу найбільшого плаваючого фонтану в Європі, який

знаходиться у Вінниці, але не знаєте, що ще цікавого є в місті? Або ж ви ніколи не бачили Замок Любарта в Луцьку або старовинні церкви Чернігова? Завдяки режиму «Перегляд Вулиць» на Картах Google ви тепер легко можете це зробити! (Джерело: Zaxid.net) (вправі 332. І.).

Компетентнісну орієнтованість змісту підручника забезпечують завдання, у яких передбачено не лише здобування знань, а й оволодіння способами діяльності, вироблення здатності спілкування.

Підручник ілюстровано методично доцільними світлинами, схемами, рубриками, символами та іншим графічним матеріалом, спрямованим на розкриття, конкретизацію, доповнення, глибше усвідомлення й засвоєння змісту основного навчального матеріалу; посилення емоційного впливу. Конструкція методичного апарату до ілюстрацій у підручнику подана у формі системи запитань і завдань. Вона виконує важливі методичні функції: а) планує дії, які має виконати учень у роботі з ілюстраціями; б) підпорядковує прийоми роботи з ілюстраціями специфіці та змісту основного тексту підручника [44].

Отже, аналізований підручник української мови для 8-го класу забезпечує умови для навчання учнів відповідно до їх інтересів, потреб, умінь і здібностей. Це не лише джерело інформації, а й інструмент для саморозвитку і практичного навчання, досягнення чого загалом призведе до формування повноцінної мовної особистості.

У підручниках з української мови учням пропонують різні види вправ і завдань, які необхідно спрямовувати на розвиток уваги до слова, збагачення мовлення учнів, формування вмінь будувати висловлювання з урахуванням ситуації спілкування, засвоєння правил мовленнєвого етикету, вимог до культури спілкування; зверталася увага на структуру етикету спілкування, аудіювання і читання текстів, відшукування у них формул мовленнєвого етикету, на створення діалогічного мовлення, аналіз створених висловлювань щодо характеристики мовленнєвої поведінки, етикету, характеру, культури поведінки. Зазначимо, що особливу перевагу в системі вправ і завдань варто віддавати таким, які забезпечують міжпредметний зв'язок у навчанні (зв'язок із вивченням програмових

творів на уроках української літератури, на яких особливу увагу звернено на завдання, що вимагають через мову дійових осіб дізнатися про їхній характер, настрої, розуміти поведінку і вчинки, а також на ті, які містять рекомендації щодо характеристики культури поведінки з урахуванням ситуації спілкування, що спонукають визначити своє ставлення і автора до них).

2.2. Формування діалогічного мовлення восьмикласників на уроках української мови

Мовленнєва змістова лінія чинної шкільної програми з української мови спрямована на розвиток в учнів умінь і навичок відносно всіх видів мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі. Таким чином ідеться про формування обов'язкової та важливої мовленнєвої компетентності. Будь-який текст, над яким працює учень, можна розглядати як предмет навчання і засіб розвитку комунікативних умінь і навичок. Учитель-словесник має дібрати оптимальні методичні ресурси для цих розв'язання цих задач.

Виховання та розвиток мовної особистості передбачає реалізацію всіх 4 видів мовленнєвої діяльності. Формулювати та висловлювати свої думки людина може під час говоріння і письма. Під час аудіювання й читання учень вчиться сприймати, усвідомлювати інформацію та реагувати на неї.

Відомо, що продуктом говоріння й письма виступає текст (усний або письмовий). Щодо навчання усного й писемного мовлення відомий український методист М.Стельмахович зазначав, що «мова як єдність структури й функції, будови й використання, мови й мовлення може бути вивчена з різних сторін. Вона може бути сприйнята (і описана) як мовна система, як мовленнєва діяльність (процеси сприймання й продукування), як мовний матеріал (текст) [76, с.4]».

Значним внеском у розвиток вітчизняної методики формування усного й писемного мовлення учнів на основі положень теорії мовленнєвої діяльності є праці М. Пентилюк. Спираючись на досягнення

вчених в галузі психолінгвістики, дослідниця стверджує, що: «1) спілкування слід розглядати як мовленнєву діяльність – один із різновидів діяльності людини; 2) реалізація будь-якого виду мовленнєвої діяльності вимагає формування в учнів необхідних для спілкування комунікативних умінь, що спираються на відповідні знання понятійні (лінгвістичні, мовленнєвознавчі); операційні (правила і способи побудови зв'язного тексту, різноманітні вправи репродуктивного й продуктивного характеру)» [62].

Головний закон діалогічного спілкування – закон зворотного зв'язку, що виявляється у зосередженні уваги на співрозмовникові, активне слухання, або реагування на сказане співрозмовником [46].

Для налагодження комунікації можна використовувати деякі додаткові вербальні прийоми. Висловлення компліменту, звертання до партнера на ім'я, висловлення прохання чи пропозиції, прийняття точки зору, похвала або невербальні посмішки та жести створюють сприятливу для розмови атмосферу. З цією метою рекомендовано вживати такі мовні штампи:

- Я усвідомив..
- Я дізнався...
- Я навчився...
- Я розв'язав...
- Я відчув...
- Я відкрив для себе...
- Я відкрив у собі...
- Я зміг проаналізувати...
- Я доповнив...

Важлива роль відводиться урокам, спрямованим на формування таких умінь, як сприймання і переробка інформації (оволодіння різними способами читання, робота з довідковою літературою, уважне слухання усного мовлення, конспектування почутого й прочитанного тощо), осмислення й оцінювання інформації в процесі усних і письмових

переказів, творчих робіт різних жанрів, які водночас сприяють виробленню ціннісних установок, орієнтацій і поведінки особистості [35].

Сучасний освітній процес побудовано на таких технологіях навчання, що сприяють ефективному розвитку та вихованню мовної особистості у зв'язку з доцільним і методично обґрунтованим вибором методів, прийомів та видів діяльності із поєднанням традиційних та новітніх форм роботи. Інколи традиційні форми й методи навчання переосмислюються та оновлюють свій зміст і інструментарій.

Усе більшої актуальності набувають проектні технології, які адаптують навчання до умов реального життя [19]; метод роботи з електронними носіями знань, Інтернетом; метод лінгвістичної інтуїції; лінгвістичного програмування та алгоритмізації; метод запобігання типовим недолікам учнів тощо [31].

Для активного навчання школярів діалогічного мовлення сучасними технологіями передбачено різноманітні форми навчальної діяльності. Так, на уроках української мови все частіше пропонується групова форма, яка значно розширює можливості співробітництва дітей, активізує й розвиває мовленнєві здібності, актуалізує потенційні можливості учнів, формує позитивне ставлення до навчання, забезпечує його мотивацію. Важливу роль відіграє проектна діяльність, що передбачає діяльність як на рівні вчителя, так і на рівні учнів. Підготовка учнями особистісно значущих проектів на лінгвістичні, міжпредметні, соціокультурні теми - це дієвий чинник саморозвитку підростаючого покоління.

Важливим стратегічним завданням учителя є формування вмінь і навичок стеження за культурою власного мовлення, передусім такими його характеристиками, як логічність, багатство, виразність, доречність, оригінальність, що базуються на розвинених уміннях і навичках мисленнєвої діяльності, а також за умови досягнення належного рівня самостійності учня, визначення ним власної пізнавальної траєкторії, коли він постійно ставить перед собою запитання: «У чому полягають недоліки мого власного мовлення?», «Які з них слід усунути в першу

чергу?», «У який спосіб усуваються ці недоліки?» і знаходитиме на них відповідь [25].

Розвиток діалогічного мовлення повноцінно можливий тільки разом із вивченням інших розділів мови. Без знання лексики, фразеології, стилістики змістове наповнення висловлювань не було б таким повним і багатим, а без розуміння синтаксису не йшлося б про побудову зв'язного тексту. Прикрасити діалог можуть прислів'я та приказки, крилаті фрази і афоризми, які продемонструють широку обізнаність та ерудованість, емоційність і дотепність співрозмовника.

Повторюючи лексикологію, водночас орієнтуємо учня на збагачення активного словника. Здійсненню правильного добору лексичного матеріалу у побудові діалогів сприяє знання таких етичних суджень чи комунікативно-моральних максим:

- Задуми, слова і вчинки спрямовуй на благо і добро.
- Прагни взаєморозуміння, взаємодії.
- Неси відповідальність за кожне мовлене чи написане слово.
- Вчиняй по совісті. Прислухайся до свого внутрішнього голосу.
- Адекватно оцінюй комунікативну ситуацію і вчиняй відповідно до неї.
- Продумуй використання вербальних і невербальних засобів, що не будуть суперечити твоїм моральним настановам.
- Будь лояльним і справедливим, оцінюючи мовні дії і вчинки інших, і суворим, оцінюючи власні [17].

Орієнтиром для добору мовних засобів є норми спілкування, дотримання етикету і соціально зумовлена необхідність. Однак багатство мовлення - це не лише кількісний показник, а й смислове насичення, мережа лексичних значень. З огляду на це, ефективним лексичним прийомом вважаємо різні види тлумачення лексичного значення слова як демонстрацію власного бачення явища, проблеми, спробу широкої ілюстрації, увиразнення пояснюваного об'єкта, збагачення його змісту (*1. Життя — це трохи радості, трохи надій, трохи любові, арешта — скрипуче ярмо буденщини. 2. А страх — це така тітка, від якої і в левів*

трусяться жижки. 3. Яка страшна ця хвороба — байдужість! Вона вбиває апарат мислення, сердечний апарат, залишає тільки механічний. 4. Переджнив'я — це та пора, коли в серці селянина сходяться радощі й тривоги хліба, а між ними снуються древні, певне, ще з язичницького віку прихоплені хліборобські жалі. — М. Стельмах) [35].

Помилкою добір слова, вжитого з неправильним значенням чи не в тому контексті, стилістичному забарвленні, може призвести до втрати взаєморозуміння, порушення діалогічного мовлення, або ж навіть спровокувати конфліктну ситуацію. Це може статися навіть неусвідомлено, коли один із учасників комунікації не має на меті образити свого співрозмовника.

Позбавити мовлення індивідуальних рис, зробити його невиразним і нецікавим, неграмотним і низькоякісним можуть надмірні канцеляризми та мовні штампи, анормативи та недоречні в культурному спілкуванні слова-паразити, зловживання запозиченнями тощо. Усі перераховані мовні одиниці погіршують процес комунікації, створюють мовні та психологічні бар'єри у спілкуванні, тому задача вчителя — спільно з учнями викоринювати такі негативні мовні явища, плекати культуру зв'язного мовлення, послуговування українською літературною мовою та прагнути весь час збагачувати свій лексичний склад.

З історії відомо, що раніше вчителі риторики говорили своїм учням, повторюючи за Сократом: “Розкажи так, щоб я побачив!”. Наше вміння висловлюватись свідчить і про інтелектуальний рівень, і про культуру та виховання. Тому вправне володіння словом впливає на формування оцінки про мовця, його репутації, професійних перспектив тощо. Отже, вміння говорити, комунікувати є одним із найважливіших у суспільстві.

Ефективним прийомом є активізація у вжитку реплік типу «Я – повідомлення» і «Ти – повідомлення», що «приживаються» в освітньому просторі як результат психологізації його. Саме вони «дають змогу учням відчувати себе в центрі позитивної уваги однолітків, створюють емоційне тло, сприяють профілактиці емоційних тисків, що виникають через

високу інтелектуалізацію життя учнів чи студентів, мотивованих на навчальні досягнення [31]».

Л. Гавриліна пропонує такі зразки Я-повідомлень: «Коли я тебе слухав, згадав, зрозумів, переосмислив, дізнався», «Коли я тебе слухав, відчув справжню естетичну насолоду, тому що...», «Коли я тебе слухав, зрозумів, що мені важко зробити перехід від вступу до...», «Я дякую тобі за те... [12]».

Діалогізація передбачає особливу діяльність учителя, реалізовану в текстах, формах, методах і прийомах навчання й виховання, мовних і позамовних засобах. Одним із кроків до створення ефективного навчального середовища є запровадження різних форм організації навчання. Аби учень формувався і розвивався як колективний гравець спочатку в навчальній, а на майбутнє – у професійній діяльності, учителю варто практикувати *парну форму* (передбачає комунікативну взаємодію двох учнів, що виконують під керівництвом учителя конкретне завдання); *групову форму* (передбачає формування груп із трьох-десяти учнів для ефективної взаємодії у процесі засвоєння, пошуку чи аналізу інформації, формування практичних умінь і навичок під керівництвом учителя); *колективну форму* (передбачає організоване вчителем самонавчання учнівського колективу) [28].

Серед факторів гармонізації спілкування треба назвати ті, що визначають повагу до інших думок і тактовність відносно різних позицій співрозмовників. У діалозі всі учасники мають рівні права для висловлення точок зору, оскільки партнер повинен не лише говорити та підтримувати комунікацію, а й вміти слухати.

При проведені аналізі підручника з «Української мови» для 8-го класу (автори – Новосьолова В. І. й Бондаренко Н. В.) [77] ми виявили, що у завданнях вправ пропонується привести дискусію з того чи іншого питання й записати її. Так, доцільно застосовувати навчальні дискусії на уроках з української мови.

Відповідно до поставлених цілей на певному уроці вчителі можуть обирати один із різновидів дискусії. Ідеться, як правило, про дискусію-

роздум, дискусію-доведення чи дискусію-узагальнення. Відзначимо, що кількість учнів, які на належному рівні можуть впоратися з такою формою роботи, на жаль, недостатня, що підтверджує актуальність розвитку діалогічного мовлення та частішого використання таких методів і прийомів

Серед інтерактивних технологій найпопулярнішими та найефективнішими формами дискусії є:

“Круглий стіл”, “Що? Де? Коли?” (суть полягає в колективному обговоренні питань, що супроводжується обміном думок і пошуком спільного рішення);

“Засідання експертної групи” (у ролі експертів виступають 5-6 осіб учнів, які аналізують та обговорюють проблемне питання і презентують свої висновки в аудиторії);

“Форум” (має вигляд поділеного на кілька груп класу, які учасників яких по чергові висловлюються щодо проблемних питань);

“Судове засідання” (моделювання судового засідання із проголошенням усних виступів);

“Дебати” (обговорення проблемних питань, яке передбачає попередню підготовку виступів відносно різних позицій. Після висловлення всіх думок відбувається обмін питаннями та відповідями і досягнення консенсусу).

Вагоме значення має застосування в освітньому процесі таких методів і прийомів навчання, що підвищують інтелектуально-емоційну активність учнів. надається перевага мовленнєвим аспектам навчання, які стосуються емоційної й когнітивної сфер особистості і які є актуальними для компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів основної школи.

Важливість гарної освіти у наш час зростає. В усіх сферах превалює попит на освічених, а не просто дипломованих фахівців. Отже, утвердження у практиці сучасної школи пріоритету діалогу сприятиме

оптимізації навчального процесу, актуалізації знаннєвого й поведінкового компонентів, регуляції емоційного показника і формуванню справді активної, ініціативної, відповідальної й мислячої особистості. Аналіз наукових праць дає підстави для такого висновку: діалогічне спілкування – це спілкування за певними правилами, із урахуванням принципів, і потребує воно певних емоційних й інтелектуальних ресурсів.

2.3 Комплекс вправ для навчання діалогічного мовлення учнів 8 класів

Інноваційні форми на уроках української мови покращують мотивацію учнів до навчання, змінюють ракурс розгляду стандартних, на перший погляд, понять і речей, показують учням користь від практичного застосування набутих знань, тобто загалом сприяють кращим результатам і підвищенню якості освіти. Додатково такі форми роботи розвивають особисті здібності кожної дитини і роблять освітній процес цікавим і захоплюючим для всіх його учасників.

Тож поряд із традиційними формами навчання останнім часом використовуються нетрадиційні, або нестандартні та інтерактивні методи роботи. Це, зокрема, уроки-семінари, заліки, лекції, конкурси, мандрівки, бінарні уроки, заняття-конференції, диспути, свята, уроки-казки, тематичні ігрові уроки, завдяки яким учні швидше і якісніше засвоюють програмовий матеріал [17].

Все більшого визнання й поширення набуває проєктна діяльність. Проєктна технологія дає можливість учителеві застосувати інтерактивні вправи і змінити роль авторитарного транслятора готових ідей на натхненника інтелектуального і творчого потенціалу учня.

Методика проведення нестандартних уроків є невід'ємним компонентом сучасної системи освіти. В сучасній школі широко використовують нестандартні заняття (урок-гра, урок-рольова гра, урок-діалог, бінарний урок та ін.).

Нестандартний урок максимально стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність та ініціативу школярів. Ефективність у

навчанні забезпечує систематичне застосування дидактичних ігор – ігор, ігрових ситуацій, що використовуються в освітньому процесі з метою розвитку інтелекту, пізнавальної активності, творчого мислення учнів, спонукають їх до самостійного пошуку наукової інформації. У зв'язку з цим учителі намагаються поєднати весь навчальний матеріал «наскрізним» сюжетом, застосовуючи імітаційне моделювання ситуацій. Як правило, це ділові стосунки у виробничому колективі. Наприклад, програватимуться ситуації: «Прийом на роботу», «Перший робочий день», «Прийом відвідувачів», «Нарада», що активно сприяють формуванню комунікативної компетентності учнів.

Уважаємо, що урок вивчення нового матеріалу можна умовно поділити на два етапи: I-й – бесіда, в якій переплітаються мотивація навчальної діяльності, актуалізація опорних знань, засвоєння нового матеріалу (з підручника і слів учителя); II-й – повторний виклад матеріалу, розповідь за опорним конспектом (стисло, доступно, в логічній послідовності відтворюються вже відомі учням вузлові питання теми, пов'язані з опорним конспектом [16].

Упровадження інформаційно-комп'ютерних технологій сприяє розвитку творчих та естетичних здібностей, формуванню навичок самостійної роботи, постійному зацікавленню школярів навчальним предметом. Такі здібності учнів підвищують ефективність уроку. А використання інтерактивних методів на уроках мови та літератури дає можливість учням учитися критично мислити; раціонально планувати свою діяльність; відстоювати власні ідеї; приймати продумані рішення; моделювати життєві ситуації; формувати ціннісне ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, культурної цінності народу; розвивати інтелектуально-креативні здібності.

На уроках з української мови можна проводити гру «Діалог з героєм твору». Одним із учасників діалогу має бути учень, який грає якогось літературного персонажа. Його задача втілитись в образ і почати спілкування з рештою однокласників. Ті повинні ставити героєві питання або вигадувати якісь ситуації, а умовний літературний персонаж повинен

не лише влучно відповідати, підтримуючи комунікацію, а й дотримуватися образу.

Наведемо приклад риторичних ігор і проаналізуємо засоби ігрової діяльності з погляду співвіднесення зі смислами процесів риторизації.

Риторична гра. *На перерві в результаті порушення дисципліни був пробитий м'яч Михайлика (він приніс його, щоб пограти у волейбол на уроці фізкультури). Підготуватися розповісти про цей випадок: 1) мамі; 2) товаришеві по волейбольній секції; 3) учителеві фізкультури.*

На уроках для формування практичних умінь і навичок можна застосовувати *рольову гру у змінних парах*. Її треба проводити після того, як учні оволодіють теоретичним матеріалом. Діти мають зіставити власні висновки після виконання проблемного завдання із інформацією у підручнику. Після цього пропоную скласти запитання і записати їх у зошити. За підсумками такої роботи розпочинається діалог учителя з учнем, у якому вони міняються комунікативними ролями. Після цього відбувається заміна учасників діалогу: по одному учню переходять з одного місця на інше, і взаємоопитування продовжується. Вчителю важливо продумати тривалість цієї гри, аби вкластися в час [17].

На уроках можна використовувати такий прийом, як *гра-естафета*. Вчитель розподіляє всіх учнів на кілька варіантів і роздає картки із завданнями. Задача пари в тому, щоб виконати отримане завдання і передати естафету наступним учасникам.

Наприклад: поширити речення другорядними членами (1 пара – додаток; 2 – означення, 3- обставина, 4 – обставина).

1) *обставина додаток обставина* прийшла означення осінь .

2) *додаток обставина обставина* облітає означення листя.

3) *обставина обставина* журавлі курличуть означення додаток.

Орієнтовні відповіді: 1) Несподівано до нас у жовтні прийшла золота осінь. 2) З дерев на землю повільно облітає барвисте листя. 3) Високо над хмарами журавлі курличуть сумну пісню.

Ефективним прийомом, що подобається учням, є *«Інтелектуальний двобій»*. Школярі отримують картки з однаковими слова, які різняться

тільки написання. Таким чином можна відпрацювати орфограми, пов'язані зі спрощенням у групах приголосних. Завдання, яке стоїть перед учнями, - порівняти написання слів, знайти в них помилки, відредагувати й пояснити правопис.

Отже, ігри є педагогічними й організуються за загальною логікою засобів ігрової діяльності (слово, мовлення, діалог (міжособистісні стосунки), вербальна і невербальна комунікація; моделювання, імітація реальності; ролі, рольова поведінка, рольове перевтілення, драматизація; змагальність) [31].

На етапі закріплення використовую такі види вправ: пояснювальні, графічні, словникові, розподільні, творчі диктанти, виконання вправ за підручником, завдань з ключем, вибіркоче списування, роботу з текстом, побудова речень за схемою, реконструкція речень, редагування тексту, виконання творчих завдань, зокрема діалогів.

На етапі закріплення застосовую *метод диференційованого навчання* (пропоную учням виконання завдань різних за складністю). Наприклад, учні, співпрацюючи в парах, прості речення перебудовують на складносурядні (тема: «Складносурядне речення»), а трьом учням дала індивідуальне завдання: Поширте подані частини речень так, щоб утворились складносурядні речення. Поставте необхідні розділові знаки. Спробуйте поєднати утворені речення в казку.

1. Жив самотній Метелик ... 2. Найбільше любив він грітися під сонечком ... 3. Сонечко гріло все менше та менше ... 4. Один промінчик вирішив допомогти своєму другові ... 5. Зима видалась того року холодна та сніжна ... 6. ... промінчик уже не міг повернутися до сонечка.

Можна застосовувати різні варіанти диференційованого підходу до навчання. Наприклад: учні з достатнім рівнем знань виконують вправу (поставити пропущені розділові знаки між частинами складносурядного речення), а діти з високим рівнем знань складають пояснювальний диктант на цю ж пунктограму або пишуть твір, уживаючи складносурядні речення.

Приклад. Засперечалися троє учнів. Один стверджує, що речення *Писатимете синам — передайте вітання.* — означеноособове. Інший заперечує, наполягаючи, що воно належить до неповних речень. Третій вважає, що це речення — складне. Приєднайтеся до розмови й допоможіть з'ясувати істину.

3. Згрупувавшись по четверо, продовжіть і закінчте спір за одним із запропонованих початків. Доведіть до класу думку, яка здобула більше прихильників.

У кожній ситуації перед учнем стоїть комунікативна задача, розв'язання якої передбачає здатність: 1) швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування; 2) доцільно спланувати своє мовлення, тобто вибрати зміст акту спілкування; 3) знайти адекватні засоби для передачі цього змісту; 4) забезпечити зворотний зв'язок [14]. Таким чином, ситуаційна обумовленість мовлення учнів об'єднує змістову й формальну сторони висловлювання.

Основна мета ситуаційних вправ — розвиток діалогічного мовлення учнів, практичне закріплення мовного матеріалу, перенесення уваги учнів з конкретної граматичної категорії чи конструкції на смисл висловлювання. Тому їх доцільно використовувати на етапі закріплення вивченого, наприкінці опрацювання певної теми. Ситуації можуть бути залучені на будь-якому етапі засвоєння теоретичного матеріалу, починаючи з його презентації.

Набуття учнями комунікативної компетентності передбачає навчання мови з використанням інноваційних вправ, що відбивають специфіку функціонування відібраного мовного матеріалу в життєвих ситуаціях. Це потребує оволодіння вміннями й навичками, необхідними для реалізації ситуації спілкування відповідно до комунікативних задач мовця, з урахуванням конкретних умов спілкування, з опорою на різні типи міжособистісної та міжрольової взаємодії співрозмовників [17].

Систематичне й цілеспрямоване використання іноваційних вправ дає змогу:

- 1) розвивати соціально важливі характеристики учня;

- 2) формувати адекватний стиль взаємодії з людьми, суспільством і світом;
- 3) залучати учнів до цікавої природної діяльності, що відповідає їх особистим прагненням;
- 4) забезпечувати позитивну мотивацію учіння, оскільки ситуації містять найрізноманітнішу пізнавальну інформацію;
- 5) розвивати діалогічне мовлення;
- 6) спонукати учнів вести непередготовлену розмову українською мовою;
- 7) запобігати деструктивним моделям поведінки;
- 8) здійснювати учнівський самоконтроль результатів навчальної праці, усвідомлювати практичну цінність здобутих знань, набутих умінь і навичок;
- 9) організовувати навчальний процес так, щоб характер діяльності учнів не обмежував їх ініціативи й самостійності, а навпаки, надавав би широкий простір для творчої активності, розвитку здібностей і нахилів. Тому іноваційні вправи мають посісти належне місце на уроках української мови [17].

Отже, аналіз науково-методичної літератури та спостереження уроків української мови підтверджують важливість наявності структурних компонентів системи роботи щодо застосування іноваційних та ситуаційних вправ (вибір предмета розмови, формування потреби спілкування, основна умова спілкування), які визначають чинники формування потреби спілкування (урахування життєвого досвіду, розглядання предмета розмови в різних ситуаціях, посилення складності завдань).

ВИСНОВКИ

Розвиток діалогічного мовлення учнів — одна з важливих задач, яка стоїть перед учителем-словесником. Сучасна освіта має достатній методологічний інструментарій для розв'язання проблеми, у чому ми переконалися під час аналізу шкільного підручника для учнів 8 класу. Опрацьовуючи методичні та наукові джерела нам вдалося уточнити базові терміни: діалог, діалогічне мовлення, інноваційна вправа тощо.

Сучасна мовна освіта активно орієнтує вчителя на формування в учнів не тільки монологічного, але і діалогічного і навіть полілогічного мовлення. Чому? Тому що, сучасна людина перебуває у спілкуванні з іншими людьми, а воно реалізується через діалоги і полілоги. Тому, сучасна мовна освіта зорієнтована на формування діалогічного мовлення учнів – це відображено і в програмах, і в підручниках. У 8 класі це представлено у вигляді системи вправ і завдань у підручниках восьмих класів. Завданням сучасної мовної освіти в основній школі є формування комунікативної компетентності.

Компетентнісний підхід налаштовує вчителя навчання української мови на практичну площину. Діалогічне мовлення в такому контексті стає провідною ціллю формування вмінь, необхідних для повсякденного життя у майбутній професійній і побутовій комунікації.

Згідно з комунікативним підходом учитель робить акцент на мовленнєвому рівні. Виконання ситуаційних завдань дозволяє учням правильно визначати причини потреби в комунікації, наслідки спілкування і засоби мови, якими все це досягається.

Особистісно орієнтований підхід спрямовано на розвиток діалогічного мовлення відповідно до особистісного рівня, власного світогляду кожного учня, з урахуванням його думок, емоцій, суджень, оцінок, потреб тощо. Учні з творчим і креативним мисленням за таких умов мають можливість додатково розвивати свої здібності. А слабші

здобувачі освіти отримують більше уваги в плані формування комунікативних компетентностей.

За чинною програмою у 8 класі учні вивчають основи синтаксису на прикладі словосполучення та простого речення. Це важливі теоретичні засади для подальшої побудови висловлювання та зв'язного тексту. Без цих понять і вміння практично їх застосовувати діалогічне мовлення було б неможливим.

Учитель повинен пояснити учням, як обрати тему для спілкування, якою для цього є мотивація. Поряд із цим слід не забувати про особливості індивідуального розвитку та потреби здобувачів освіти.

Наведена в підручнику для 8-го класу система вправ відповідає як чинній програмі, так і списку, поданому як рекомендація методичних посібників. Але відзначимо, що вчитель має право самостійно вибирати вправи відповідно до теми заняття, дидактичної мети та типу уроку і, звичайно, бажаних кінцевих результатів.

Формувати навички діалогічного мовлення потрібно безперервно. Здійснити це дозволяє послідовне оволодіння мовленнєвими вміннями. Учні мають будувати діалоги, визначати тему, цілі, зміст і види діалогу, доцільно використовувати мовні засоби у процесі спілкування. Діалогічне мовлення сприяє розвитку в учнів уяви, фантазії, творчості, допоможе учням краще усвідомлювати необхідність використання таких навичок у повсякденному житті, позитивно вплине на формування учня як компетентної мовної особистості, яка відповідально ставиться до власного мовлення у різних життєвих ситуаціях.

Таким чином, вивчення мови в основній школі забезпечує дотримання послідовності, наступності і неперервності змісту мовної освіти. У процесі навчання української мови поглиблюються уявлення учнів про навколишній світ, розвивається їхнє образне і логічне мислення, удосконалюються вміння, навички усного і писемного мовлення, формується коло знань про мову і мовленнєві вміння. Тому процес набуття

учнями 8 класів мовно-мовленнєвого, зокрема діалогічного досвіду, сприяє поглибленому узагальненню їхніх знань з мови, розвитку вмінь і навичок діалогічної діяльності, забезпечуючи мотивацію вивчення рідної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієць О. М. Шкільна дискусія як засіб розвитку дискурсного мовлення учнів в умовах профільного навчання / О. М. Андрієць // Наукові записки. Серія філологічна. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. Вип. 31. С. 147-150.
2. Ахманова О. С. Словник лінгвістичних термінів / О. С. Ахманова. М. : Радянська енциклопедія, 1969. 606 с.
3. Ахманова О. С. Словник лінгвістичних термінів / О. С. Ахманова. Радянська енциклопедія, 1969. 606 с.
4. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / Михаил Михайлович Бахтин. М. : Худ. лит., 1986. 543 с.
5. Бахтін М. М. До методології гуманітарних наук / М. М. Бахтін // Людина в світі слова. М. : Мистецтво, 1995. 195 с.
6. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : навч. посібник / Ф. С. Бацевич. К. : Академія, 2004. 344 с.
7. Безугла Л.Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс / Л.Р. Безугла // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. 2009. № 867. С. 9–15.
8. Бобошко Т. М. Діалогічне мовлення як предмет лінгвістичних досліджень [Електронний ресурс] / Т. М. Бобошко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2012. Вип. 62. С. 191-194. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2012_62_46
9. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. Булаховський. К.: Рад. школа, 1955. 247 с.
10. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая / Отв. ред. М. А. Кронгауз. М.: Русские словари, 1996. 416 с.
11. Виноградов В. А. Лингвистические аспекты обучения языку / В. А. Виноградов. М.: МГУ, 1972. Вып. 1. 59 с.
12. Гаврилiна Л.К. Діалог як необхідна складова комунікативної підструктури навчальних занять / Л.К. Гаврилiна // Сучасні проблеми науки та освіти. Педагогічні науки. 2007. №4. С. 47-50.

13. Гайдаєнко І. В. Проблеми мовної культури в науковому доробку І. Огієнка / І. В. Гайдаєнко, М. І. Пентилюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. збірник. Серія філологічна / редкол. : Л. М. Марчук (гол. ред.), В. П. Атаманчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. Вип. 13. С. 169-173.
14. Галаєвська Л. В. Суть і принципи навчання діалогічного мовлення учнів 5–7 класів на уроках української мови [Електронний ресурс] / Л.В Галаєвська Режим доступу:file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nznuoaf_2013_40_45.pdf
15. Галаєвська Л. Розвиток діалогічного мовлення на уроках української мови [Текст] / Людмила Галаєвська // Українська мова і література в школі. 2014. № 8. С. 26-30.
16. Глазова О. Навчання діалогічного мовлення [Текст] / О.Глазова // Дивослово. 2013. № 1. С. 31-33.
17. Глазова О. Ситуативні вправи для формування умінь і навичок діалогічного мовлення [Текст] : 8 клас / О. Глазова // Дивослово. 2013. № 3. С. 36-38
18. Де Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Фердинад де Соссюр. М., 1977. С.52
19. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник та коментарі МОН України. 2012. № 4–5. С. 3–56.
20. Дикун Т. П. Учебный диалог как средство формирования личностно ориентированного знания: диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Дикун Тамара Петровна. Оренбург, 1999. —213 с.
21. Ісаєв І. Ф. Професійно-педагогічна культура викладача вищої школи / І. Ф. Ісаєв // Педагогічна освіта. М.: Прометей, 1996. Вип. № 11. С. 46-52.
22. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Татьяна Николаевна Колокольцева. Волгоград : Изд-во Волгоградского гос. ун-та, 2001. 260 с.

23. Колокольцева Т. Н. Специфічні комунікативні одиниці діалогічного мовлення / Тетяна Миколаївна Колокольцева. Волгоград: Вид-во Волгоградського держ. ун-ту, 2001. 260 с.
24. Крутій Ю. Діалог як міжособистісний зв'язок (на прикладі діалогів Платона та Абеяра [Електронний ресурс]/ Ю. Крутій // Проблеми гуманітарних наук. Філософія. 2013. Вип. 31. С. 148–158. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_2013_31_14
25. Кучерук О.А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник / О.А. Кучерук. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 342с.
- Л. П. Якубинський. М. : Наука, 1986. 208 с.
26. Лапіна В. О. Визначення поняття «навчальний діалог» у науковій літературі / В. О. Лапіна // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. 2012. № 24 (259). Ч. II. С. 149–154.
27. Лапіна В. О. Лінгвістичні основи навчального діалогу / В. О. Лапіна // Реалізація компетентнісного підходу в системі професійної освіти педагога: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту Євпаторійський інститут соціальних наук Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) Євпаторія : ЄІСН РВНЗ «КГУ» (м. Ялта), 2012. С. 227–231.
28. Лапіна В. О. Педагогічні засади організації навчального діалогу / В. О. Лапіна // Society for cultural and scientific progress in Central and Eastern Europe. International scientific and professional conference «Modern problems of education and science». Budapest. 26-27 January. 2013. Vol. 1. Pp. 112–114.
29. Лингвистический энциклопедический словарь / [ред. В. Н. Ярцева]. М.: Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
30. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Л64 Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К,: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
31. Лопатіна Г.О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку: монографія / Ганна Лопатіна. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2014. 254 с.

32. Масловська Л. Освітні інновації у навчанні української мови [Електронний ресурс]/ Л. Масловська : наук. збірник. Серія філологічна / редкол. : Л. М. Марчук (гол. ред.), В. П. Атаманчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2018. Вип. 15. С. 112-116. Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/715663/1/Maslovska_19_DTiP_Konf.pdf
33. Методика навчання української мови в середніх закладах освіти // Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2009. 400 с.
34. Мирошніченко А. Л. Навчання усного мовлення / А. Л. Мирошніченко // Українська мова та література. 2004. № 31. С. 9–13.
35. Мунтян С.В. Види діалогів на уроках української мови / С.В.Мунтян // Науково-педагогічна діяльність Є.П.Голобородько, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України : матеріали регіональної наук.-практ. конф. (Херсон, 24 вересня 2010 р.). Херсон : РІПО, 2010. С.158–161.
36. Мунтян С.В. Вихідні позиції розуміння діалогу як засобу соціалізації учнів на уроках української мови / С.В.Мунтян // Таврійський вісник освіти. 2008. № 3 (23). С.140–147.
37. Мунтян С.В. Методичні реалії розвитку діалогічного мовлення учнів / С.В.Мунтян // Українська мова і література в школі. 2006. № 6 (55). С.2–5.
38. Мунтян С.В. Рідна мова. 5–11 класи. / Мунтян С.В., Голобородько Є.П., Омельчук С.А. та ін. Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2005. 224 с.
39. Мунтян С.В. Робота над текстом у процесі розвитку діалогічного мовлення учнів на уроках української мови / С.В.Мунтян // Педагогічні науки : зб. наук. праць. Вип. 54. Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. С. 73–77.
40. Мунтян С.В. Текст як засіб реалізації культурологічного підходу до вивчення української мови / С.В.Мунтян // Текст і методика його аналізу: зб. наук. статей. Херсон : Вид-во ХДУ, 2003. С.103–111.
41. Мунтян, С.В. Методичні реалії розвитку діалогічного мовлення учнів / С. В. Мунтян // Українська мова і література в школі. 2006. № 6. С. 1-3.

42. Навчальна програма з української мови для 5-9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804 □Електронний ресурс□ Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56134/>
43. Нищета, В. А. Методика навчання риторики в школі: навч. посіб. / автор-укладач В. А. Нищета. К. : Центр учбової літератури, 2014. 194 с.
44. Новосьолова, В. Новий підручник української мови для 8-го класу: навчально-методичний апарат, виховні можливості [Текст] / В. Новосьолова// Українська мова і література в школі. 2017. № 2. С. 53–59. □Електронний ресурс□ Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/706938/1/Новосьолова.pdf>
45. Олійник А. С. Методика викладання української мови в середній школі: Навчальний посібник / А. С. Олійник , В.К. Івапенко К.: 1989. 193 с.
46. Омельчук С. Навчання учнів основної школи діалогічного мовлення: мотиваційний, змістовий і методичний аспекти [Текст] / Сергій Омельчук // Українська мова і література в школах України. 2016. № 2. С. 3-8.
47. Омельчук С. Нормативність культури мовлення в учнівських науково-дослідницьких роботах з української мови / Сергій Омельчук // Дивослово. 2014. № 9. С. 2–6.
48. Орлова О. П. Імітаційні вправи для формування культури діалогічного мовлення / О. П. Орлова // Наука будущего : вопросы и гипотезы : материалы III (XLIII) Международной научно-практической конференции по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам. (Украина, г. Горловка, 20-21 марта 2014 г.). Горловка : ФЛП Пантюх Ю. Ф., 2014. С. 45 – 48.
49. Орлова О. П. Культура діалогічного мовлення: лекції, практичні заняття: методичні рекомендації для студентів нефілологічних спеціальностей. / О. П. Орлова. Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2014. 68 с.

50. Орлова О. П. Пауза як екстралінгвістичний компонент формування культури діалогічного мовлення / О. П. Орлова // Наукові записки. Серія : «Філологічна». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. Випуск 31. С. 89 – 92.
51. Орлова О. П. Система вправ і завдань для формування вмінь і навичок із культури діалогічного мовлення / О. П. Орлова // Рідна мова (Польща). 2014. № 21. С. 88 – 94.
52. Остапченко О. Українська мова в грі: проблемні завдання, конкурси, змагання, цікаві факти, тести, квести / О. Остапченко. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 224 с.
53. Палихата Е. Я. Діалог в усномовленнєвому спілкуванні / Е.Я. Палихата// Мандрівець. Тернопіль, 2000. №1. С.71-77.
54. Палихата Е. Я. Духовна основа діалогічного мовлення /Е.Я. Палихата // Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка. 2001. №1. С.60-62.
55. Палихата Е. Я. Комунікативні вправи для навчання діалогічного мовлення /Е. Я. Палихата // Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка. 2001. №8. С.40-48
56. Палихата Е. Я. Лінгвістичні особливості діалогічного мовлення / Е.Я. Палихата // Дивослово. 1995. №3. С. 29- 34.
57. Палихата Е. Я. Методи, прийоми і засоби навчання діалогічного мовлення /Е.Я. Палихата // Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка. 2000. №2. С. 56-62.
58. Палихата Е. Я. Методика викладання української мови в загальноосвітній школі. Методичні рекомендації для студентів філологічного факультету. /Е.Я. Палихата// Тернопіль: Лідер, 2010. 86 с.
59. Палихата Е. Я. Організація позакласної роботи з формування діалогічного мовлення учнів 5-9 класів /Е.Я. Палихата // Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка. 2001. №6. С.117-123.
60. Палихата Е. Я. Уроки рідної мови. Елементи практичної риторики. 10-11 класи: Книга для вчителя. / Е.Я. Палихата // Тернопіль: Навчальна книга Богдан. 2002. 88 с.

61. Палихата Е. Я. Шляхи навчання усного діалогічного мовлення учнів восьмого класу / Е.Я. Палихата //Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка. 2004. №5. С. 120-125.
62. Палихата Е.Я. Культура діалогічного мовленнєвого спілкування. 5-9 класи: Навчальний посібник для учнів. /Е.Я. Палихата// Тернопіль: Навчальна книга Богдан. 2003. 104 с.
63. Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови /М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна// Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. К. : Ленвіт, 2011. С. 226–237.
64. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика: пробний підручник [для гімназій гуманіт. профілю] / М.І. Пентилюк К.: Вежа, 1994. 240с.
65. Пентилюк М.І. Сучасний урок мови / М.І.Пентилюк, Т.І.Окуневич. Х. : Основа, 2007. 176 с.
66. Плиско К.М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект) / К. М. Плиско. Х. : Основа, 1995. 240 с.
67. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. К. : А.С.К., 2004. 192 с.
68. Рідна мова: Підручник для 8 класу / М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук. К.: Освіта, 2008. 272 с.
69. Рождественский Ю. В. Теорія риторики / Юрій Володимирович Рождественский. М. : Добросвет, 1997. 597 с.
70. Сайт з Інституту модернізації змісту освіти <https://imzo.gov.ua/elektronni-versiyi-pidruchnikiv-dlya-uchniv-8-h-klasiv/ukrayinska-mova-8-klas>
71. Сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс] Режим доступа: // (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html).
72. Скляр С.С. Нетрадиційні уроки з рідної мови. 5 – 11 класи / С. С. Скляр, Л. І. Нечволод. Х.: Торсінг, 2004. 28 – 30 с.
73. Словник – довідник з української лінгводидактики / Кол. авторів за ред. М. Пентилюк. К. : Ленвіт 2015. 320 с.

74. Современная западная философия: Словарь / [сост. и отв. ред. В. С. Филатов]. М.: ТОН Остожье, 1998. 544 с.
75. Современная западная философия: Словарь / [сост. и отв. ред. В. С. Филатов]. М.: ТОН Остожье, 1998. 544 с.
76. Стельмахович М. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4-8 класах/ М.Стельмахович. К.:Рад.школа, 1981.
77. Українська мова : підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / В. І. Новосьолова, Н. В. Бондаренко. К. : Педагогічна думка, 2016. 296 с.
78. Шелехова Г. Т. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі / Г. Т. Шелехова. К., 1996. 56с.
79. Якубинський Л. П. Вибрані роботи: Мова та її функціонування / Л. П. Якубинський. М. : Наука, 1986. 208 с.

ДОДАТОК А

СИСТЕМА УРОКІВ З ТЕМИ "ДІАЛОГ"

Урок 1

Тема уроку: Діалог. Тире при діалозі

Мета уроку: Навчити учнів бачити проблеми і вміти приймати рішення; поглибити поняття про діалог, з'ясувати відмінність діалогу від прямої мови; формувати вміння правильно інтонувати репліки діалогу, а також висловлювання, що вміщують діалоги; розвивати навички вживання розділових знаків при діалозі; розвивати логічне мислення, мовлення, стійку увагу, емоції, уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів; виховувати чуйність, доброту, повагу до рідних людей, готовність прийти їм на допомогу

Обладнання: Підручник з української мови, макет квітки (ромашки)

Тип уроку: Урок засвоєння нових знань

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань

- Зверніть увагу на формулювання теми уроку. Чи все зрозуміло?
- Тема уроку для вас зовсім нова чи це поглиблення знань про відоме з попередніх класів?
- Що таке діалог?

II. Повідомлення теми і мети уроку

Оголошення епіграфа уроку:

Кожний твій крок, кожний твій вчинок — і хороший, і поганий відгукується в материнському і батьківському серці радістю чи болем, щастям чи стражданням.

В. Сухомлинський

III. Робота з матеріалами підручника

— Уважно прочитайте матеріал § 19, ст. 138-139.

За прочитаним теоретичним матеріалом сформулюйте запитання і відповіді (завдання в парах). Наприклад:

- Що означає поняття "діалог"?
- Це розмова двох осіб.
- Як називаються слова кожної особи?
- Репліками.
- Як записується кожна репліка?
- З нового рядка і без лапок; перед реплікою ставиться тире.

2. Вправа-дослідження.

— Прочитайте текст. З'ясуйте, скільки осіб бере участь у розмові. Ще раз прочитайте діалог за особами. Зверніть увагу на вживання розділових знаків.

В. Сухомлинський; "Сива волосинка"

*Маленький Михайлик побачив у косі матері три сиві волосинки,
— Мамо, у вашій косі три сиві волосинки, - сказав Михайлик.*

Мама усміхнулась і нічого не сказала. Через кілька днів Михайлик, побачив у материній косі чотири сиві волосинки.

— *Мамо, у вашій косі чотири сиві волосинки, а було три... Чого це посивіла ще одна волосинка?*

— *Від болю. Коли болить серце, тоді й сивіє волосинка,* - *відповіла мама.* — *А від чого ж у вас боліло серце?*

--Пам'ятаєш, ти поліз на високе дерево? Я глянула у вікно, побачила тебе

на тоненькій гілці. Серце заболіло, й волосинка посивіла.

— *Мамо, а коли я на товстій гілці сидітиму, волосинка не посивіє?*

3. Робота біля дошки.

- Уважно прочитайте уривок. Чи можна назвати його діалогом? Скільки осіб бере участь у розмові?

- Переписати уривок з дошки, пояснити вживання розділових знаків. Останнє речення записати прямою мовою, встановити відмінність у розстановці розділових знаків при прямій мові і діалозі.

В. Сухомлинський: "А серце тобі нічого не наказало?"

Андрійко прийшов зі школи й побачив заплакану матір.

- *Тата відвезли в лікарню...Занедужав батько...*

- *А нам завтра до лісу йти,* — *каже Андрійко.*

- *Та куди ж ти підеш завтра?*

- *До лісу... Як наказала вчителька.*

- *А серце тобі нічого не наказало? - спитала мати й заплакала.*

4. Творча робота.

- Діти, порадьте Андрійкові в цій ситуації. Сформулюйте кілька реплік.

5. Складання діалогів (робота в парах) на тему "Батьки і діти" (усно).

6. Самостійна письмова робота. Переписати діалог, членуючи його на репліки та розставляючи розділові знаки. Вказати звертання.

Бабусю а коли ви спите Як вас покладу А встаєте коли Як вам ще лишається три години спати А хто ж вам казку розповідає бабусю

(В. Сухомлинський).

7. Перевірка самостійної роботи.

- Прочитайте записаний діалог за особами, правильно інтонуючи репліки, поясніть вживання розділових знаків.

IV. Підсумок вивченого на уроці

Гра "Квіточка". На пелюстках квітки - запитання з теми. Учень відриває пелюстку, читає запитання і дає відповідь.

V. Домашнє завдання: ще раз опрацювати теоретичний матеріал. (Клас поділено на 4 групи. Кожна група з даної теми готує виступи)

I група - науковці (монологічний виступ);

II група - стилісти;

III група - філологи;

IV група - журналісти.

Тема уроку: Діалог. Тренувальні вправи

Мета уроку: За допомогою тренувальних вправ закріпити набуті на попередньому уроці знання і вміння учнів, удосконалити вміння вести діалог на різні теми, правильно ставити розділові знаки при написанні діалогу; підвищувати культуру усного і писемного мовлення школярів, використовувати можливості дидактичного матеріалу для виховання

Обладнання: Підручник, картки

Тип уроку: Урок засвоєння набутих знань, умінь і навичок

Форма проведення: Урок-дослідження

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку

II. Виконання індивідуальних завдань на картках

Картка № 1

- Переписати діалог, членуючи його на репліки та розставляючи розділові знаки.

Хто це покрив ставок склом Є такий умілий кмітливий скляр Хто ж той скляр Мороз

Картка №2

- Запишіть невеличкий діалог (4-6 реплік) на тему "Рибалка".

Картка №3

Скласти сценку-діалог "Зустріч". У діалозі повинні бути такі тематичні групи формул мовного етикету: вітання, запрошення, згода, подяка, прощання.

III. Самостійна робота учнів, (поки троє учнів виконують індивідуальні завдання на дошці, увесь клас виконує вправу № 345 «на дружбу». Це означає, що в результаті роботи в усіх зошитах все повинно бути однаковим, крім почерку).

IV. Оцінювання індивідуальних завдань, перевірка виконання самостійної роботи учнів

V. Повідомлення теми і мети уроку

Що б ти не робив, спочатку подумай, чи не зашкодиш цим природі (З підручника)

1. Гра "Банк знань".

- Учні розповідають все, що знають з теми.

2. Завдання на спостереження (в групах). I-II групи.

- З поданого тексту виписати діалог.

V. Сухомлинський. "Ніч та біла сорочка "

Жив з мамою маленький-маленький хлопчик. Він недавно навчився говорити. У хлопчика сніжно-біла сорочка. Мама випрала її і повісила надворі сушитись. Надходила ніч. Хлопчик і каже матері:

- Мамо, я піду заберу сорочку.

- Навіщо? — здивувалась мама.

- Ніч торкнеться до білої сорочки... Сорочка почорніє... Що я одягну?

III-IV групи

- Перебудуйте речення з прямою мовою на діалог.

... *Зітнув Мандрівник, витер піт і питає: «Скажи, Кам'яниста Стежина, чому так важко йти по тобі?» «Бо я веду до Сяючої Вершини», - відповіла Кам'яниста Стежина.*

(В. Сухомлинський. "Сяюча вершина й кам'яниста стежина")

3. Робота біля дошки (командна робота).

Естафета хвилинних випробувань. Складання діалогу про домашніх тварин. Біля дошки працюють 2 учні одночасно: від однієї команди і від іншої. Написавши по репліці, вони передають крейду іншим. Хто більше напише реплік - та команда переможець.

VI. Контрольно-оцінювальний етап

Рефлексія. "Вільне письмо" (що сподобалося і що не сподобалося на уроці).

VII. Домашнє завдання:

1. Скласти діалог на власну тему.

2. Провести спостереження за розмовами учнів і визначити помилки в спілкуванні.

Урок 3

Тема уроку: Складання діалогів. Правила ведення розмови

Мета уроку: Вчитися складати діалог відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної з життєвим досвідом учнів, дотримуючись мовленнєвого етикету, основних правил спілкування; розвивати вміння спілкуватись, логічне мислення, пам'ять; виховувати культуру спілкування, любов до рідного слова, повагу до родини

Обладнання: Підручник, пам'ятки "Як вести діалог"

Тип уроку: Розвиток комунікативних вмінь і навичок

Хід уроку

I. Повторення та узагальнення вивченого. "Мозковий штурм".

- Що ми вивчали на попередніх уроках?

- Дайте визначення понять "діалог", "монолог", "полілог".

- Які розділові знаки ставляться при діалозі?

II. Повідомлення теми і мети уроку

1. Вступ.

Сьогодні ми продовжуємо працювати над темою "Діалог". Будемо вчитися складати діалоги, правильно спілкуватися, дотримуючись мовленнєвого етикету та основних правил спілкування.

2. Словникова робота. З'ясування значення слова "етикет" (на дошці). *Етикет* — загальноприйняті норми поведінки і правила ввічливості в

якому-небудь товаристві.

III. Перевірка домашнього завдання

- Вдома ви склали діалоги на власні теми. А ще спостерігали за розмовами учнів і визначали помилки в спілкуванні.

Завдання. Прочитайте діалоги і розкажіть про результати своїх спостережень.

Підсумок виконання домашнього завдання.

IV. Вивчення теми уроку

Любо так з тобою, мово солов'їна, Тобою гордиться вся моя родина.

1. Постановка проблемного завдання.

- Попробуйте переробити "діалог", почутий в шкільному коридорі, літературною мовою.

- *Привіт, старий!*

- *Як діла, молодьож?*

- *Клас!*

- *Ти, пропусти пацана!*

- *Переб'єшся!*

- *Закрийся!*

- *Згинь, бо схопиш.*

2. Бесіда "Чи вміємо ми спілкуватися" (на основі власних спостережень і виконаного завдання).

3. Робота з пам'яткою "Як вести діалог" (пам'ятки роздані всім учням).

- Дотримуйтесь теми спілкування.

- Використовуйте репліки для стимулювання, підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету.

- Дбайте про те, щоб репліки діалогу були послідовними, доречними, грамотно оформленими.

- Дотримуйтесь правил спілкування: не перебивайте співрозмовника, заохочуйте його висловити власну думку; зацікавлено й доброзичливо вислуховуйте його.

- Дотримуйтесь норм літературної мови: не дозволяйте собі говорити суржилом, уживати слова-паразити, часто повторювати одні й ті ж самі слова.

4. Вправа-дослідження.

Послухайте розмову. Чому слухач нічого не зрозумів? Які правила порушили мовці?

- *Ну мо, хлопці, як живеться? Як гуляється, ведеться?*

Чи новини є у вас?

- *Є! - гукнули водночас.*

- *Ходив я в цирк не так давно.*

- *А я на річці був.*

- *Ой, як там весело було!*

- *Роздягнувся і пірнув.*

- *Нареготався я до сліз. - І тут пішов на дно...*

- *Постривайте-но, дует, Вийшов справжній вінегрет! Повторіть усе спочатку Тільки, хлопці, по порядку.*

5. Вправа-дослідження.

- Прочитайте, і обмінюючись ролями, розіграйте жартівливий діалог. Чому він не мав продовження.

- *Ти спиш, Семене, при вікні? - Ні.*

- *То, може, плачеш в тишині? - Ні*

- *Одержав вісті ти сумні? - Ні.*

- *А двійок не було в ці дні? - Ні.*

- *То просто думаєш, дивак?*

- *Так,*

- *Про що ти думаєш, Семене?*

- *Щоб відчепився ти від мене.*

6. Самостійна робота в групах.

- Скласти й розіграти діалог відповідно до запропонованої теми.

I пара - Скласти діалог між двома восьмикласниками, один з яких запрошує іншого на свій день народження. Використати деякі з поданих у рамці виразів:

Я запрошую тебе на день народження.

Я радий бачити тебе у себе в неділю.

Чи зможеш ти прийти?

Ласкаво прошу в гості.

Вдячний за запрошення.

Охоче прийду.

Дякую.

Шкодую, але не зможу прийти.

Мені незручно, але мушу відмовитися.

II пара - Скласти й розіграти діалог між матір'ю і дочкою восьмикласницею, яка просить дозволу піти з подругою в зоокуточок. Використати звертання:

Мамо, матусю, мамочко, мамуленько, ненечко; доню, доцю, донечко, дочечко.

III пара - Розіграти діалог-телефонну розмову на самостійно обрану тему, використавши нижченаведені словосполучення й дотримуючись мовного етикету.

Добрий ранок! Доброго ранку! Добрий день! Доброго дня! Добрий вечір! Доброго вечора! Вітаю! Привіт! Здоровенькі були! Здрастуй (те)! Дай, Боже, Щастя!

Слухання і словесне оцінювання учнівських робіт.

7. - Прочитайте мовчки поданий текст (на картках). Це діалог чи полілог? Скільки осіб беруть участь у розмові? Чию думку підтримує кожен із вас? Згрупувавшись по четверо прочитайте полілог за особами.

- Я дуже люблю зиму, - почав розмову Юрко, — люблю мороз, сніг. Узимку можна кататися на ковзанах, ходити на лижах...

- Ні, літо краще, - заперечив Олесь. - Улітку тепло. Багато городини, садовини. А як чудово... біт річки, на березі озера, на морі, в лісі...

- А я найбільше люблю осінь, - сказала Галя. - Особливо гарно цієї пори в лісі. Золотий падолист створює дивовижну картину.

-А мені осінь не подобається, - мовила Оксана. - Восени часто йдуть дощі. Стає сиво, прохолодно. Я люблю тепле літо, а найбільше весну. Навесні прокидається природа. Усе довкруг стає яскраво-зелене. Особливо чарує буйнотрав 'я луку...

V. Підсумок уроку

- Розкрийте поняття "культура ведення діалогу".
- Де найчастіше використовується діалог?
- Чим саме зручна форма діалогу для спілкування?
- Узагальніть основні правила для спілкування.

Заповніть листок настрою (малювання обличчя)

• Оцінювання роботи на уроці.

VI. Домашнє завдання: повторити матеріал теми "Діалог". Підготуватись до тематичного оцінювання.

Урок-дослідження

Тема. Діалог. Розділові знаки при діалозі.

Мета: пояснити особливості діалогу як різновиду прямої мови, вживання розділових знаків у текстах із діалогом; формувати вміння записувати тексти з діалогом, правильно розставляючи розділові знаки, інтонувати такі тексти; виховувати повагу до людської кмітливості, дотепності, мудрості; розвивати логічне й образне мислення, емоційну сферу.

Культурологічна тема . Толерантність – запорука успіху.

Тип уроку : комбінований урок (засвоєння нових знань, дослідження)

Добрі почуття, емоційна культура - це осереддя людяності.

Василь Сухомлинський

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

III. Актуалізація опорних знань.

1. Гра «Мікрофон»

1. Висловлювання співрозмовників у діалозі називаються... (репліка)

2. Діалог використовується в ... (усній) формі мовлення.

3. Існують такі правила спілкування: ... (не перебивати співрозмовника, слухати зацікавлено й доброзичливо; дбати про те, щоб своїми висловлюваннями не образити співрозмовника, дотримуватися етикетних норм і правил поведінки під час діалогу).

2. Створення позитивного настрою.

Слово вчителя.

Сьогодні ми поговоримо про те, як бути приємним співрозмовником.

Адже протягом дня ви спілкуєтеся з багатьма людьми. З ким?

Це велике щастя – вслухатися у звучання чудових слів людської мови, спілкуватися, ділитися з людьми своїми враженнями, радістю.

Хіба це не радість – ходити щедрою землею, вслухатися у поскрипування снігу, шелест листя, шепіт трав! Хіба це не щастя – любити маму, разом з друзями усміхатися сонечку і людям? І вміти про все це розказати? Але як?

Послухайте підслухану розмову вранці.

- Доброго ранку, синочку! Ти вже встав?
- Встав, встав, А тобі що?
- Як тобі спалося? Що снилося?
- Ну чого причепилася з самого ранку?
- Та я ж нічого, мій хороший! Іди ж , синочку снідати.
- Дай спокій! Я ще маю час. Не спішу.

2. Бесіда з учнями

- Вам сподобалася розмова?
- А чому?
- Чи є у нашому класі такі, що впізнали б себе у цій розмові?
- А як ви зустрічаєте ранок?
- Які слова використовуєте?
- Які слова привітання знаєте?
- Скільки людей бере участь у розмові?
- Що таке діалог?

2. Колективна робота з пам'яткою

Пам'ятка

«Як вести діалог і дотримуватися вимог спілкування»

- 1.Дотримуйтесь теми й мети спілкування.
- 2.Під час спілкування не перебивайте співрозмовника.
- 3.Будуйте репліки так, щоб заохотити співрозмовника висловлювати власну думку.
- 4.Слухайте зацікавлено й доброзичливо.
- 5.Дбайте про те, щоб своїми висловлюваннями не образити співрозмовника.
6. Додержуйте етикетних норм і правил поведінки під час діалогу.

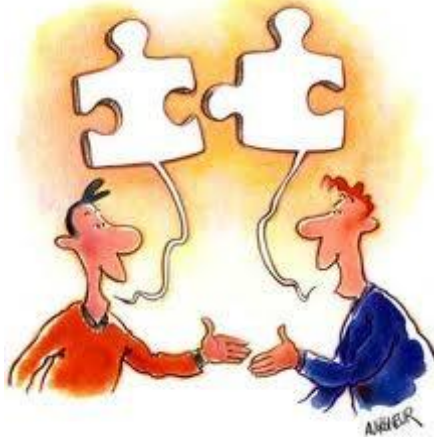
IV. Оголошення теми уроку.

Метод покладання мети

Діти ставлять перед собою завдання.

- Що маємо вивчити?
- Чого маємо навчитися на уроці?
- Які правила спілкування ви знаєте?

V. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу.

Прочитайте діалоги. Зверніть увагу на стислість першого і надмірність у репліках другого.

1. - Здоров, Юрко!

- Привіт!

- Як брат?

- Та так собі. А ти як?

- Більш-менш.

- Ну, бувай!

- Щасливо!

2. – Учора приїхав з Києва. Був у музеї книги і книгодрукування.

- Цей музей знаходиться на території Лаври?

- Так! Він знаходиться на території Лаври. А ти звідки знаєш?

- О-о! Лавра – то моє улюблене місце! Та й взагалі Київ, стародавній Київ – Печерськ, Поділ, Андріївський узвіз ...

- А як рукописи і стародруки в цьому музеї! З мініатюрами, гравюрами!

- Так, наші пращури вклали в ці рукописи свою душу!

Проаналізуйте структуру діалогів. З чого вони складаються?

Із скарбниці мудрості.

Толерантність -

Творче спостереження над мовним матеріалом.

Міні-дослідження у групах

1 група

Виразно прочитайте діалог. З'ясуйте його вид – побутовий, діловий, навчальний чи художній. Поясніть розділові знаки.

Ну що, батьку?

По-моєму, варто вчитися.

Мені здається, що краще вступати в консерваторію.

Не приймуть. До інституту тепер і не підступитись.

Якраз навпаки (Збан).

2 група

В писемній мові репліки діалогу можуть супроводжуватися словами автора, але в діалозі вони не обов'язкові, бо з ситуації мовлення зрозуміло, кому належить пряма мова. Наприклад:

Швиденько збирайтесь та поїдемо до хати.

Тут чудово, - сказав Максим.

І скоро кльош почнеться, - завагався Ярослав.

У кожній репліці–відповіді опускається все те, що відомі з попередньої репліки чи мовленнєвої ситуації. Тому в діалозі вживається дуже багато неповних речень, слів-речень, в яких повідомляється те нове, невідоме, що є інформаційним ядром висловлювання.

3 група

Репліки у складі діалогу тісно пов'язані між собою. Цей зв'язок виявляється в інтонації, в логіці побудови діалогу, в залежності структури і змісту репліки-відповіді від попередньої репліки. Наприклад:

Перероби! – сказав коротко редактор.

Що саме? – питаю.

Пошукайте – знайдете.

Шукали, - кажу.

Погано шукали. Не може бути без помилок. Раніше ж знаходили?

Сьогодні не знайшли (Збан.).

Діалог властивий усній формі літературної мови. Реалізації діалогічної мови сприяють обставини, в яких вона проходить, інтонація, міміка, жести. Тому нерідко в діалогах використовують неповні та незакінчені речення.

Теоретичний матеріал

Спілкування людей може відбуватися у формі діалогу або монологу.

Монолог

– це висловлювання однієї особи, розраховане на слухача.

Діалог

– це розмова, яка відбувається між двома особами, кожна з яких виступає і мовцем і слухачем. Залежно від стилю мовлення діалоги бувають побутові, ділові, художні та навчальні. Побутовий діалог використовується у повсякденному спілкуванні у невимушеній обстановці. Діловий діалог застосовується в діловому стилі. Навчальний діалог визначається як форма спілкування між учителем і учнем.

Відтворення деформованого тексту

Прочитати уривок з твору В. Сухомлинського «Щастя матері». Розставте потрібні розділові знаки. Як би міг починатися і закінчуватися це текст?

Нарешті Чорнокоса мати спитала:

Ким же став твій син?

Видатним музикантом з гордістю мовила Білокоса Він користується

величезним успіхом, його ім'я відоме багатьом, він має успіхи за кордоном.

А твій син ким став спитала Білокоса.

Хліборобом. Він оре землю і сіє хліб збирає урожай і знову оре землю сіє і знову збирає. У сина сім'я двоє дітей.

А, щастя тебе обминуло сказала Білокоса Твій син став простим селянином, яких мільйони ...

Реконструювання реплік діалогу на речення з прямою мовою.

Петрик запитує у батька:

- Татусю, що таке діалог?
- Це, синку, розмова двох людей.
- Ага, це тоді, коли ти розмовляєш з мамою...
- О, ні! То вже монолог мами...

Лінгвістичне дослідження:

«Розділові знаки діалогу»

1 група

Кожну репліку діалогу записуємо з нового рядка, перед реплікою ставимо тире.

Якщо перед реплікою стоять слова автора, після них ставимо двокрапку. Якщо слова автора стоять після репліки, то після неї ставимо кому або знак оклику, чи знак питання, а потім — тире. Слова автора після репліки записуємо з малої літери.

2 група

Коли є діалог, то замість лапок ставиться тире. Кожна репліка починається з нового рядка, а розділові знаки в реченні ставляться такі само, як при прямій мові:

— *Бабусю!* — каже він. — *Хотів я подивитися, чи дуже довгий світ.*

— *Гай-гай!* Дивився б із воріт, а лізти високо малому не годиться.

3 група

Якщо репліки беруться в лапки і записуються підряд без слів автора, то між ними ставиться тире. «*На добридень, ти моя голубонько!*» — «*На добридень, мій коханий друже!*» — «*Що сьогодні снилось тобі, любко?*» — «*Сон приснився, та дивненький*

дуже». — *«Що ж за диво снилось тобі, мила?»* — *«Мені снились білії лелії..»* — *«Тішся, мила, бо лелія — квітка чистої та любої надії!»*.

Прочитати спроектований на дошку уривок за особами.

Пояснити вживання розділових знаків

- Мамо, а які у вас тепер очі? - несподівано запитав Марко. – Ніяк не розберу при цій електриці, - косо поглянув на каганець.

- І нащо воно тобі? – здивувалась, зніяковіла і зітхнула мати. – Хіба ж діти придивляються до наших очей? То тільки ми втішаємося їхніми...

- Та інколи придивляємось. – Марка вразило, що матір засоромилася такого запитання, бо й справді: хто цікавиться очима старих? – У вас були сині-сині, як весняне небо після дощу.

- Як ти, сину, гарно сказав, - зітхнула мати. – За усе життя ні від кого не чула таких слів, навіть од батька твого... І невже справді такі були очі? – аж зачудувалася, згадуючи минулі роки.

- Сині були, як барвінковий цвіт у росі.

- А тепер стали сивими. Спочатку в мене посивіли коси, а потім очі... Таки придивився до матері? – з вдячністю посміхнулася до своєї кровинки, і відблиск молодості майнув у її справді сивих од скорботи очах. Я тебе ще голодом не заморила? Ось уже зараз картопелька буде. За М.Стельмахом.

VI. Підсумки уроку

Мікрофон

Учні по черзі передають один одному уявний мікрофон, відповідають на попереднє питання і задають наступне. Перше питання задає учитель.

Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

Робота з мотиваційною картою:

Відповідаючи на питання, користуємося методом «Технологічної карти»: я вважаю, що.., мені здається..., я переконаний..., на мою думку....

VII. Виставлення і мотивація оцінок.

VIII. Формулювання домашнього завдання та коментар до його виконання:

Скласти й записати у зошит діалог між учнем і його батьком (матір'ю) про улюбленого актора, художника чи естрадного виконавця.

ДОДАТОК Б

Квест «Лабіринти мови»

Мета: повторити і закріпити знання учнів з української мови, літератури, збагачувати словниковий запас; розвивати логічне та образне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість, кмітливості; виховувати культуру мовлення, любов до української мови, повагу до народної мудрості, почуття колективізму, згуртованості, відповідальності за спільну справу, пробудити почуття національної свідомості.

Форма проведення виховного заходу: квест
Обладнання: маршрутні листи, підсумкова табличка, конверти із завданнями, скарб.

Квест відбувається у приміщенні школи. Учням заздалегідь оголошено про початок квесту та місце збору. Кожна команда отримує маршрутний лист, який в процесі гри заповнюють відповідальні вчителі. Перемагає команда, яка набере найбільшу кількість балів.

Хід квесту

I. Вступна частина.

Ведучий: Дорогі друзі! Ми раді вас вітати в тиждень української мови та літератури.

Ведучий: Рідна мова – це мова, що першою засвоюється дитиною і залишається зрозумілою на все життя. Рідною прийнято вважати мову нації, мову предків, яка пов'язує людину з її народом, з попередніми поколіннями, їхніми духовними надбаннями.

Ведучий : Загинули б люди, повірте, без мови,
 Бо як же вони спілкуватись могли?
 Якби говорити не вміли, й читати,
 То дикі б, печерні ще й досі були.

Ведучий: Мова – це той інструмент, який єднає націю, народність, народ до єдиного цілого. Це великий скарб, який треба шанувати, берегти і розумно збагачувати.

Ведуча: Світ захоплюється українською мовою, яка належить до першої трійки наймиліозвучніших мов земної кулі.

У 1934 році на конкурсі мов у Парижі українська мова була визнана поряд з французькою і перською як найкраща, найбагатша мова світу.

За мелодійністю українська мова займає друге місце серед мов світу, поступаючись лише італійській.

Вчитель. А зараз ми з вами проведемо квест-гру «Лабіринти мови». Представники кожної команди отримають маршрутні листи.

II. Пояснення правил

Умови гри

Квест (від англ. quest — пошук) — жанр інтелектуально-логічних ігор. Гра полягає в розгадуванні різноманітних загадок, пошуку відповідей на запитання, виконанні завдань.

Для учнів гра відбувається в межах школи, лише в кабінетах, де відбуваються уроки. Ви переходите від станції до станції. Учасникам видається завдання, за відведений час ви його розв'яжете, вчитель перевіряє, виставляє бали в маршрутному листі, дає вам підказку, куди рухатись для наступної станції.

В команді 5 учнів.

Правила, на які треба звернути увагу

1. Дискваліфікація за ПВІК (передавання відповіді іншій команді) обох команд
2. Команди самі слідкують за часом відведеним для виконання одного завдання
3. Організатори слідкують за дотриманням правил.
4. Завдання для переходу на наступне завдання дається тільки після розв'язання відповідного завдання або як автоперехід після відведеного для виконання завдання часу.
5. Організатори не мають права дати автоперехід швидше, ніж за вказаний у завданнях час.
6. Організатори не мають права давати підказки і надавати допомогу командам.
7. За шум штрафні 5 хвилин на завданні.
8. Виграє та команда, яка отримає найбільшу кількість балів і складе пазл з аркушів паперу, які отримають на маршрутних зупинках.

Отже, вступне, для розігріву, та перше завдання ви отримаєте зараз від мене, а далі за маршрутом.

Тож починаємо змагання знавців української мови під назвою «Лабіринти мови».

Після цього квестери отримують маршрутні листи та конверти із завданнями для визначення маршруту.

ВСТУП. СТАНЦІЯ «ГРАМОТІЇ»

Координатор задає завдання. Оцінювання: 5 балів.

Завдання. Розставити прізвища в алфавітному порядку.

Гавриков, Чубинський, Заньковецька, Гжицький, Січинський, Кухаренко, Кальченко, Кметь, Івченко, Зюков, Абашев, Ухов, Опанасюк, Мстиславець.

Ключ. У кожному слові підкресліть другу від початку букву. І з цих букв прочитаєте речення.

Відповідь: Бажаю Вам успіху!

ПЕРША СТАНЦІЯ «НАРОД СКАЖЕ, ЯК ЗАВ'ЯЖЕ»

Один із визначних скарбів усної народної творчості є прислів'я та приказки, в яких зосереджена народна мудрість. Кожний гравець по черзі дістає зі скриньки аркуш із початком прислів'я чи приказки та закінчує його.

Правильна відповідь -1 бал.

Праця годує ...(а лінь марнує).

Хто не робить...(той не їсть).
 Куй залізо...(поки гаряче).
 Що посієш...(те й пожнеш).
 Зробив діло...(гуляй сміло).
 Життя прожити - ...(не поле перейти).

Вовків боятися...(в ліс не ходити).
 Дарованому коневі...(в зуби не заглядають).
 Або пан...(або пропав).
 Вік живи...(вік учись).
 Під лежачий камінь...(вода не тече).
 Сім раз відмір...(раз відріж).

СТАНЦІЯ «ЕРУДИТ»

Координатор задає запитання. Відповіді задаються протягом 2 хвилин. Оцінювання: **одна правильна відповідь – 1 бал.**

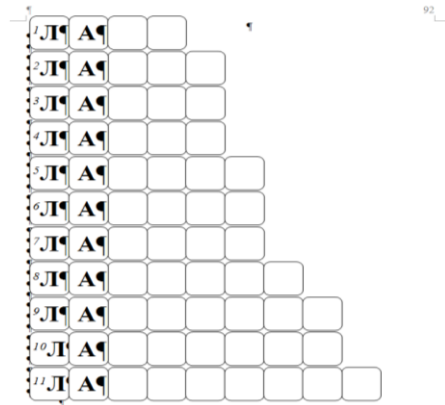
- 1) Державна мова України (українська)
- 2) Частина мови, яка називає ознаку (прикметник)
- 3) Слова з протилежним значенням (антоніми)
- 4) Головні члени речення (підмет, присудок)
- 5) Префікс у слові прекрасний (пре-)
- 6) Список літер встановленого порядку (алфавіт)
- 7) Найменша одиниця мови (звук)
- 8) Слова спільного кореня (спільнокореневі)
- 9) Знак у кінці розповідного речення (крапка)
- 10) Словник про значення слів (тлумачний)
- 11) Знак у слові пів-Європи (дефіс)
- 12) Остання частина слова (закінчення)
- 13) Розмова двох осіб (діалог)
- 14) Частина мови про кількість (числівник)
- 15) Опис природи (пейзаж)
- 16) Що стоїть перед коренем (префікс)
- 17) Слова, близькі за значенням (синоніми)
- 18) Остання літера алфавіту (я)
- 19) Скільки букв в українському алфавіті? (33)
- 20) Назвіть останній відмінок української мови. (Клична форма)
- 21) Скільки голосних в українській мові? (6)
- 22) Скільки звуків у слові «кущ»? (4)
- 23) Яка буква в українській мові не має відповідного звуку? (Ь)
- 24) Рід іменника «сирота». (Спільний)
- 25) Поставте у кличний відмінок слово «юнак» (Юначе!)
- 26) Чуже мовлення, передане дослівно. (Пряма мова)
- 27) Дослівно наведений уривок з якогось тексту. (Цитата)
- 28) Другорядний член речення, що відповідає на питання непрямих відмінків. (Додаток)
- 29) Назвіть знак, що позначає роздільну вимову. (Апостроф)

- 30) Що вивчає розділ про мову «Морфологія»? (Частини мови)
- 31) Розділ науки, який вивчає звуки. (Фонетика)
- 32) Скільки звуків у слові «ходжу»? (4)
- 33) Частина слова без закінчення. (Основа слова)
- 34) Словник, з якого дізнаємося значення слова? (тлумачний)
- 35) Який знак ставиться в кінці розповідного речення? (крапка)
- 36) Знак у кінці питального речення (?).
- 37) Чи відбувається спрощення у слові кістлявий? (ні)
- 38) Скільки букв т пишемо у слові брутто? (2)
- 39) До якої відміни належить іменник мати? (до третьої)

СТАНЦІЯ «ЗНАЙКО»

Координатор задає завдання. Оцінювання: **одна правильна відповідь – 1 бал.**

Завдання. Потрібно відповісти на питання і заповнити горизонтальні клітинки.

1. На неї можна сісти.
2. У ній можна скупатись.
3. Синонім до слова сварка.
4. Найменша організаційна одиниця в якомусь об'єднанні.
5. Великий мішок.
6. Об'єкт, що складається з послідовності поєднаних ланок.
7. Солодкі кондитерські вироби і взагалі все смачне.
8. Водяна рослина з великим листям та білими або жовтими квітками.
9. Сумирний, тихий, не норовистий....
10. Частина театральної декорації, що розміщуються з боків сцени.
11. Руді пігментні цяточки на шкірі, які з'являються у деяких людей переважно навесні.

Відповідь: Лава, лазня, лайка, ланка, лантух, ланцюг, ласощі, латаття, лагідний, лаштунки, ластовиння.

СТАНЦІЯ. «БУДІВЕЛЬНИК»

Завдання. Морфологічні шаради (5 б)

До вашої уваги слова, з частин яких треба створити нове слово. Наприклад, щоб створити слово посадка треба взяти префікс з слова поїзд, корінь із слова садівник, суфікс і закінчення із слова поїздка.

1. Префікс із слова поїзд, корінь із слова лісник. суфікс із слова

катока. (*Пролісок*).

2. Префікс і корінь із слова проводир, суфікс і закінчення із слова коробка. (*Проводка*).

3. Префікс із слова побудова, корінь із слова купити, суфікс і закінчення із слова печатка. (*Покупка*).

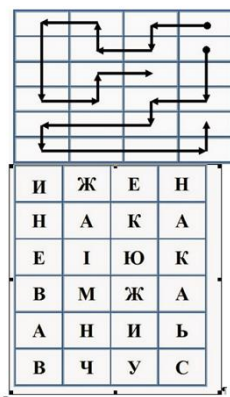
4. Префікс із слова відпустка, корінь із слова загадка, суфікс і закінчення із слова виставка. (*Відгадка*).

5. Префікс із слова прибув, корінь із слова кордони, суфікс із слова керівник. (*прикордонник*).

СТАНЦІЯ «ШИФРУВАЛЬНИК»

Координатор задає завдання. Оцінювання: **5 балів**.

Завдання: дізнайтеся, що написано в цій грамоті. Зібрати літери в слова вам допоможуть чарівні стрілочки.

Відповідь: Не кажи не вмію, а кажи навчуся.

СТАНЦІЯ «А ЩО, МОЖНА Й ТАК СКАЗАТИ?»

Завдання: до кожного малюнка підібрати фразеологізм і пояснити його значення.

Відповідь:

- а) око-хоч в око стрель(темно);
- б) рука-опустити руки(бути бездіяльним);
- в) нога-куди ноги несуть(у будь-якому напрямку);
- г) вухо-аж за вухами лящить(їсти з апетитом);
- д) рак-пекти раків(червоніти).

СТАНЦІЯ «ЖАРТІВЛИВА»

Координатор задає завдання. Оцінювання: одна правильна відповідь – 1 бал.

1. Назва якої птаці складається з 40 "а" (Сорока)
2. Якою косою не можна кости? (Дівочою, піщаною)
3. Що стоїть посеред Києва? (Є)

4. У небі одна, а в баби дві? (Б)
5. Чим закінчується вечір і починається ранок? (Буквою Р)
6. Назвіть місто великих хижаків. (Львів)
7. Яке слово об'єднує 33 букви? (Алфавіт)
8. Які сто приголосних звуків можуть зупинити рух автомобілів? (Сто-п)
9. Як із буряка зробити великий дощ? (Буря-к)
10. Що зробити, щоб майка полетіла? (Майка-чайка)

СТАНЦІЯ «РОЗУМНЕ ПЕРО»

Час виконання-5хв.

Оцінка-максимум 5б (за кожне речення 1б).

Завдання: розставити розділові знаки там, де потрібно.

1. Я маю багато ідеальних якостей щедрість шляхетність і доброту.
2. В парку росли такі дерева липи клени дуби берези.
3. *Кожен куцик горбок долина стежечка все це йому знайоме.*
4. Люблю тебе моя ти пісне тобі я дякую за все.
5. Кажуть мудрість приходить з роками.

Відповіді:

1. Я маю багато ідеальних якостей: щедрість , шляхетність і доброту.
2. В парку росли такі дерева: липи, клени, дуби, берези.
3. *Кожен куцик, горбок, долина, стежечка — все це йому знайоме.*
4. Люблю тебе, моя ти пісне, тобі я дякую за все.
5. Кажуть, мудрість приходить з роками.

СТАНЦІЯ «ЧОРНА СКРИНЯ»

За 5 підказок учні повинні відгадати, що знаходиться в чорній скрині (Чим менше підказок використали – тим більший бал)

Підказка 1: Найбільший такий предмет має величезні розміри: 6Х3 метри, а його вага становить 492 кілограми. Висота найменшого такого предмета – 0,3 мм. (5 балів)

Підказка 2: Один із цих предметів був проданий на аукціоні у 2013 році за 24 мільйони доларів (4 бали)

Підказка 3: Щоб створити цей предмет, людина використовує в середньому 475 годин свого часу (3 бали)

Підказка 4: В Україні такий предмет вперше з'явився у 1574 році за сприяння Івана Федорова (2 бали)

Підказка 5: Грецькою це слово звучить як «біблія» (1бал)

Правильна відповідь: **КНИГА**

Підказка (видає вчитель після того, як учні виконали завдання): Вас чекають у приміщенні, яке може називатися вівліюфіка, давні єгиптяни називали його «аптека для душі» , а в перекладі з інших мов воно означає «скриня для книжок» **Правильна відповідь: БІБЛІОТЕКА**

СТАНЦІЯ «СЛОВНИКАР»

Вам буде запропоноване одне велике слово, з його літер ви

повинні за 1 хвилину скласти якомога більше нових слів.

«милозвучність» **1 слово – 1 бал**

(Мило, ніс, сіль, злість, вино, осінь, звучить, сіль, лози, лом, оси, міль, ніч, мови, воли тощо.)

Щоб дістатися до станції «Ерудит», вам потрібно скористатися підказкою.

Розшифруйте слова за шрифтом Брайля

Кабінет-подорож

Повідомлення	Символи шрифту Брайля та їх відповідність літерам українського алфавіту
	1— 4 стандартне 2— 5 шестикрапкове 3— 6 при читанні
	

Щоб дістатися до станції «Знайко», вам потрібно скористатися підказкою.

$$(a-b)^n = a^n - na^{n-1}b + \frac{n(n-1)}{2}a^{n-2}b^2 - \dots$$

$$\dots + (-1)^k \frac{n!}{k!(n-k)!}a^{n-k}b^k + \dots + (-1)^n b^n$$

Кабінет, у якому навчають рахувати, вимірювати і обчислювати.

Щоб дістатися до станції «Будівельник», вам потрібно скористатися підказкою.

Розшифруйте запис і все стане зрозуміло (цифра дорівнює номеру букви в алфавіті)

18,1; 3,1,22; 28,7,15, 1,32,23,31; 3; 15,1,2,12,18,7,23,12;
12,18,25,19,21,17,1,23,11,15,11 (6,3,1).

Правильна відповідь: НА ВАС ЧЕКАЮТЬ В КАБІНЕТІ інформатики (два).

Щоб дістатися до станції «Шифрувальник», вам потрібно скористатися підказкою.

Run in the office of English language

Щоб дістатися до станції «А що, можна й так сказати?», вам потрібно скористатися підказкою.

Біжіть до кабінету, де девізом є слова Т.Шевченка «Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь»

Щоб дістатися до станції «Жартівлива, вам потрібно скористатися підказкою.

У книзі В. Підмогильного «Місто» на сторінці 178 ви знайдете підказку.

Щоб дістатися до станції «Розумне перо», вам потрібно скористатися підказкою.

Кабінет № 100·0+40

Центр вивчення української символіки, традицій, звичаїв.

Щоб дістатися до станції «Чорна скриня», вам потрібно скористатися підказкою.

У книзі М.Коцюбинського «Коні не винні» на сторінці 144 ви знайдете підказку.

Щоб дістатися до станції «Словникар», вам потрібно скористатися підказкою.

У цьому кабінеті ви познайомились із романтичною історією кохання Вакули та Оксани.

Щоб дістатися до останньої станції, вам потрібно скористатися підказкою.

Може бути він і вона (спортивний і ошатна). Біжіть до неї.

III. Проведення підсумків гри.

Вчитель. Ну, що ж... Усі станції пройдені. Вітаємо переможців. На цьому наша гра завершена. Всім спасибі за активну участь.

**Маршрутний лист
учасників гри-квесту
учнів _____ класу**

№ з\п	СТАНЦІЯ	К-сть набраних балів	Підпис вчителя
№1	«Народ скаже, як зав'яже»		
№ 2	«Ерудит»		
№ 3	«Знайко»		
№4	«Словникар»		
№5	«Шифрувальник»		
№6	«А що, можна й так сказати?»		
№7	«Жартівлива»		
№8	«Будівельник»		
№9	«Розумне перо»		
№10	«Чорна скриня»		
ВСЬОГО			